

Reactienota

Ontwerp Mariene Strategie deel 1 (2024-2030)

December 2025

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
	1.1 De Mariene Strategie	3
	1.2 Reactienota	4
	1.3 Samenvatting zienswijzen	5
	1.4 Doorwerking	5
2	Zienswijzen	7
Bijlagen		62
I	Kennisgeving	62
II	Ambtshalve wijzigingen	63

1 Inleiding

1.1 De Mariene Strategie

De Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) verplicht EU-lidstaten om voor hun mariene wateren een strategie op te stellen voor het bereiken en/of behouden van een goede milieutoestand, om een duurzaam gebruik te bevorderen. De Nederlandse Mariene Strategie bestaat uit drie delen. Deel 1 beschrijft de huidige milieutoestand, de goede milieutoestand en de milieudoelen met bijbehorende indicatoren voor het Nederlandse deel van de Noordzee. De delen 2 en 3 bevatten respectievelijk het daarmee samenhangende monitoringprogramma en het programma van maatregelen. De delen 1, 2 en 3 van de Mariene Strategie zijn voor het eerst gepubliceerd in

respectievelijk was in 2012, 2014 en 2015.

Elk deel moet volgens de KRM na een planperiode van zes jaar worden geactualiseerd.

Met deze Mariene Strategie deel 1 (2024-2030) start de derde implementatiecyclus van de KRM. Het is een actualisatie van de versie uit 2018 op grond van artikel 17 van de KRM. Deel 1 geeft invulling aan de artikelen 8, 9 en 10 van de richtlijn. Drie maanden na vaststelling van de Mariene Strategie door het kabinet wordt aan de Europese Commissie gerapporteerd. De definitieve versie van de Mariene Strategie deel 1 2024 is te vinden op: www.noordzeeloket.nl.

Procedure voor het tot stand brengen van de Mariene Strategie deel 1

- Consultatie van maatschappelijke partijen via inhoudelijke workshops (april en juni 2023) en het Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving (maart-mei 2024).
- Op 23 mei 2025 is de Ontwerp Mariene Strategie deel 1 in de Ministerraad vastgesteld en aan de Tweede Kamer toegezonden.
- Op 3 juni is de kennisgeving ten behoeve van de zienswijzeprocedure verschenen in het Algemeen Dagblad.
- Mogelijkheid tot het indienen van zienswijzen gedurende een periode van 6 weken (van 3 juni tot en met 14 juli 2025).
- De Ministerraad stelt de Mariene Strategie deel 1 vast, gegeven de zienswijzen.
- De minister van Infrastructuur en Waterstaat en de staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur sturen de vastgestelde Mariene Strategie deel 1 toe aan de Tweede Kamer. De vastgestelde Mariene Strategie deel 1 staat niet open voor beroep.

1.2 Reactienota

De ontwerpversie van de Mariene Strategie deel 1 (2024-2030) heeft overeenkomstig artikel 23.4 van de Omgevingswet in de periode 3 juni tot en met 14 juli 2025 (6 weken) voor het publiek ter inzage gelegen. In deze periode zijn van acht verschillende partijen in totaal acht zienswijzen ontvangen (zie tabel 1). De reacties zijn afkomstig van maatschappelijke organisaties (5), gemeenten (2) en particulieren (1).

De acht zienswijzen zijn voor behandeling en verwerking onderverdeeld in 83 deelzienswijzen. Daartoe is aan elke participant, op volgorde van binnenkomst van de reactie, een nummer (1 t/m 8) en een registratie-ID toegekend en zijn de reacties per participant in genummerde deelzienswijzen opgesplitst. Tabel 1 geeft een overzicht van deze ordening en koppelt de beantwoording van de deelzienswijzen aan de bijpassende registratienummers.

Tabel 1: overzicht participanten en verwijzing deelzienswijzen			
Nr.	ID Platform	Organisatie	Nr. deelzienswijzen
1	105106899	Particulier	1.1 – 1.4
2	105388284	Gemeente Texel	2.1
3	105568183	Delta Maritime Cluster i.o. (met ondersteuning van Gemeente Goeree-Overflakkee)	3.1 – 3.15
4	105570708	Nederlandse Vissersbond	4.1 – 4.8
5	105574412	Stichting De Noordzee, mede namens Vogelbescherming Nederland, Natuur & Milieu, WWF Nederland	5.1 – 5.27
6	105576369	Stichting Gezondheid op 1 en werkgroep BODE vanuit IJmondig c.s.	6.1 – 6.2
7	105579372	Stichting Doggerland	7.1 – 7.26
8	105571219	Gemeente Goeree-Overflakkee	3.1 – 3.15

Deze Reactienota geeft aan op welke wijze de ministeries van Infrastructuur en Waterstaat en Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur met de binnengekomen zienswijzen op de ontwerpversie zijn omgegaan. In de deelzienswijzen is de inhoud van de ingediende zienswijzen letterlijk overgenomen en daaraan is, per onderdeel, de reactie van het bevoegd gezag gegeven. Per deelzienswijze is ook benoemd of en waar de reactie aanleiding is geweest voor aanpassing van de Mariene Strategie deel 1. Waar een zienswijze geen doorwerking krijgt in de tekst van de Mariene Strategie deel 1, is die keuze nader toegelicht en onderbouwd.

De Reactienota beschrijft ook ambtshalve wijzigingen. Deze kunnen het gevolg zijn van aanpassingen in het aanpalende beleid en van nieuwe ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in de tijd tussen de publicatie van het ontwerp en het vaststellen van de definitieve Mariene Strategie deel 1. Redactioneel en qua vormgeving is het ontwerp aangepast waar dat de leesbaarheid ten goede kwam of om gesignaleerde fouten te verbeteren.

1.3 Samenvatting zienswijzen

De diversiteit aan ontvangen zienswijzen is weliswaar groot, maar toch is duidelijk een aantal hoofdlijnen zichtbaar.

- Diverse insprekers maken zich zorgen over de toenemende druk van menselijke activiteiten.
 - o De visserijsector maakt zich zorgen over de afnemende mogelijkheden voor visserij door toename van andere activiteiten, specifiek de aanleg van windparken (3.1, 3.5, 3.6, 3.13, 4.1) maar ook scheepvaart, zandwinning en nieuwe activiteiten (4.1).
 - o Natuurorganisaties en een particuliere inspreker willen aanvullende en scherpere maatregelen (milieudoelen) gericht op drukvermindering en ecosysteemversterking. In dat verband vragen zij ook aandacht voor het voorzorgsbeginsel en de urgentie van de opgaven genoemd in de deelzienswijzen (1.1 t/m 1.4, 5.1, 5.2, 5.3, 5.11, 5.16, 5.19, 5.20, 5.22, 5.23, 5.24, 5.25, 5.26, 7.1, 7.2, 7.3, 7.5, 7.6, 7.7, 7.14 t/m 7.26). Ook vragen zij om toetsing van de haalbaarheid en effectiviteit van de milieudoelen (7.8).
 - o Sommige insprekers uiten de zorg dat geen juiste weging wordt gemaakt van de effecten van (cumulatie van) de diverse drukfactoren (3.1, 3.3, 3.6, 3.7, 3.10, 7.10).
 - o In een aantal deelzienswijzen is de wens uitgesproken om bij de beoordeling van de huidige milieutoestand ook vooruit te kijken en rekening te houden met de toenemende druk (4.2, 5.14, 5.15, 5.18) of juist met te verwachten positieve effecten van drukvermindering (4.2, 4.4).
- Op een aantal punten is om een nadere inhoudelijke toelichting of aanvulling gevraagd bij de beoordeling van de milieutoestand (3.6, 5.8, 5.9, 5.10, 5.12, 5.14, 5.15).
- Ook is meer expliciete aandacht gevraagd voor effecten van klimaatverandering bij de beoordeling (4.6) en het formuleren van milieudoelen (4.5).
- Sommige insprekers vinden dat niet alle sectoren of de maatschappij als geheel voldoende worden betrokken bij de totstandkoming van het beleid (3.2, 7.13).
- Een terugkerend onderwerp is de vraag om verankering van ander Europees natuurbeleid in de Mariene Strategie. Daarbij is vooral bedoeld op de Natuurherstel Verordening (5.4, 5.14, 5.21, 5.26, 7.4), de EU-Biodiversiteitsstrategie (5.4, 5.21) en de juiste interpretatie hiervan (4.7).
- In sommige deelzienswijzen zijn zeer specifieke zorgpunten benoemd, zoals de verantwoordelijkheid voor het opruimen van zwerfafval (2.1), het toekomstperspectief voor de haven van Stellendam (3.13), het gebruik van staalslakken (6.2) en het gemis van een breed geïmplementeerd kader voor gezondheid van mens en milieu (6.1).

1.4 Doorwerking

Dankzij de ingediende zienswijzen is de Mariene Strategie deel 1 (2024-2030) op een aantal plaatsen inhoudelijk aangepast, verhelderd en nader toegelicht. De ingediende zienswijzen hebben niet geleid tot koerswijzigingen in de verdere implementatie van de KRM. De voornaamste wijzigingen als gevolg van de zienswijzen op de Mariene Strategie deel 1 zijn:

- het jaartal dat is gekoppeld aan een milieudoel voor bijvangst van zeevogels is gewijzigd;
- uitstel van gebruik van criterium D3C3 is nader toegelicht;
- toevoeging van het KRM-Programma van Maatregelen en het Natuurplan bij de implementatie van diverse milieudoelen;
- toevoeging van informatie op verschillende punten.

2 Zienswijzen

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
1	1	Het is van het grootste belang dat zeedieren en ander leven beter wordt beschermd en dat de commerciële visserij, hengelvissers, het lozen van vervuild water, plastic, PFAS en andere rotzooi, het boren naar gas en het ‘mijnen’ naar mineralen en andere natuurlijke bronnen zo spoedig mogelijk worden gereduceerd tot nul.	De Mariene Strategie deel 1 omschrijft de huidige milieutoestand, de (gewenste) goede milieutoestand en de operationele milieudoelen die zijn gesteld om de goede milieutoestand te behalen of te behouden. Hiermee stelt de Mariene Strategie de kaders voor duurzaam gebruik binnen de randvoorwaarden van het ecosysteem, waaronder voor visserij en delfstoffenwinning. Voor het voorkomen van emissies van bepaalde persistente, bioaccumulerende en toxische stoffen (‘UPBT-stoffen’, (Ubiquitous, Persistent, Bioaccumulative and Toxic substances)) zijn maatregelen getroffen. In 2024 zijn PFAS opgenomen in de lijst met Zeer Zorgwekkende Stoffen (ZZS) en geldt een minimalisatieverplichting. Daarnaast wordt in EU verband ingezet op een verbod op PFAS. Het kabinet onderschrijft ambities van de EU voor 2050 uit de Clean Industrial Deal: klimaatneutraliteit, nul-vervuiling en een circulaire economie en onderneemt diverse stappen via verschillende beleidsterreinen om deze ambities te verwezenlijken.	Nee
1	2	Zet in op écht schone en beschermde wateren en reduceer ook sterk het vaarverkeer, zeker de commerciële handel in spullen die we niet nodig hebben. Dit voorkomt verstoring en de dood van waterdieren.	Het kabinet zet in op een zorgvuldige balans met activiteiten op de Noordzee, waaronder scheepvaart. Scheepvaart heeft invloed op het mariene milieu, bijvoorbeeld door de introductie van niet-inheemse soorten (D2), verontreiniging en vervuiling door incidenten en verlies van lading (D8 en D10) en als bron van onderwatergeluid (D11). Voor deze elementen stelt de Mariene Strategie milieudoelen en zijn internationale verplichtingen van kracht, zoals het MARPOL-verdrag. De KRM heeft als doel om de goede milieutoestand te bereiken en/of behouden.	Nee
1	3	Wees uiterst voorzichtig met het aanleggen van windmolens op zee, want heien zorgt voor grote sterfte onder dieren.	Voor de aanleg van windparken op zee worden strenge eisen gesteld om ecologische effecten op het mariene milieu te beperken. Zo’n effect is bijvoorbeeld het impulsief onderwatergeluid ten gevolge van het heien van de monopiles. De milieueisen die daaraan worden gesteld, zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, onder andere binnen het Wind op zee ecologisch programma (Wozep) en voorgaande onderzoeksprogramma’s. Het Kader Ecologie en Cumulatie (KEC) doet de onderbouwende berekeningen voor deze eisen.	Nee
1	4	Maak de Noordzee een beschermd gebied (verleen haar rechten, zoals in andere landen ook gebeurt) en straf misbruik en vernietiging af.	De KRM verplicht de lidstaten om voor hun mariene wateren een goede milieutoestand te bereiken en/of te behouden en maatregelen te nemen om de daarvoor gestelde doelen te bereiken. Specifieke gebieden van de Noordzee zijn daarom beschermd op basis van de KRM en de Vogel- en Habitatrichtlijn. Specifiek voor de Waddenzee is al eens onderzocht of het toekennen van rechten aan een marien gebied meerwaarde kan geven (Kamerstuk 29 684, nr. 232). De conclusie was dat het toekennen van een rechtspersoonlijkheid geen noodzakelijke voorwaarde is om de natuur van de Waddenzee te beschermen.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
			Bescherming van natuur is een publieke taak die in beginsel wordt uitgevoerd door de overheid, gebruikmakend van de daarbij horende controlemogelijkheden. Ook zonder dat de Waddenzee rechtspersoonlijkheid heeft, kan deze taak binnen de huidige bestuurlijke en operationele structuren voldoende worden gerealiseerd. Deze argumentatie is ook van toepassing op de Noordzee.	
2	1	In de ontwerpstrategie lezen wij het volgende: “milieudoelen zijn gericht op het fors terugdringen van zwerfafval afkomstig van bronnen van zee en land”. Dit doel onderschrijven wij volmondig, omdat de gevolgen van afval op de kust bij ons directe gevolgen hebben die wij dagelijks ervaren. Dit roept echter meteen de vraag op wie er verantwoordelijk is voor de uitvoering van de maatregelen benodigd om dit doel te halen. Wij gaan er hierbij vanuit dat eigenaar (RVOB, Rijkswaterstaat red.) en afgeleid daarvan Rijkswaterstaat, als beheerder van de Noordzeekust en het strand, primair deze verantwoordelijkheid draagt. Voor de gemeente geldt dat zij verantwoordelijk is voor het opruimen van afval op de door haar van RVOB gehuurde/gepachte strandgedeeltes. Dit betreft slechts een gedeelte van de totale kustzone. (...) Inmiddels is voor mariene incidenten de UBKR-regeling (Uitvoeringsregeling Bestrijding Kustverontreinigingen Rijkswaterstaat) van kracht, echter het bestrijden en opruimen van afval uit zee blijft een grijs gebied. Het is voor ons als kleine gemeente, met een groot stuk Noordzeekust, zeer belangrijk dat deze afspraken duidelijk zijn en dat goed belegd is dat er ook voldoende middelen zijn ter uitvoering van de benodigde maatregelen. Een kleine gemeente als de onze is hier niet op toegerust.	In eerste instantie ligt de verantwoordelijkheid voor het opruimen van afval op stranden bij de veroorzaker zelf. Ook exploitanten van strandpaviljoens hebben een verantwoordelijkheid voor het schoonhouden van het door hen gebruikte terrein. Voor het opruimen van zwerfafval waarvan de veroorzaker (nog) niet bekend is, geeft de relevante wet- en regelgeving aanwijzingen voor het bepalen van de verantwoordelijkheden. Op het strand komen met betrekking tot het opruimen van afval verschillende taken en bevoegdheden van de gemeenten en Rijkswaterstaat samen. Allereerst hebben gemeenten binnen hun beheergebied onder meer de zorg voor (reguliere) afvalverwijdering, openbare orde en veiligheid. Op grond van de Wet milieubeheer heeft de gemeente binnen zijn beheergebied de taak om het milieu te beschermen en regels te maken voor het opruimen, ophalen of laten liggen van afvalstoffen. Ook het feitelijk inzamelen en afvoeren van op stranden door bezoekers achtergelaten afval is – op grond van de Wet milieubeheer – een verantwoordelijkheid van de gemeenten. Op grond van de Wet op de strandvonderij heeft daarnaast ook de burgemeester bevoegdheden wanneer zaken op het strand aanspoelen. Rijkswaterstaat is als beheerder van de Noordzee – begrensd door de duinvoet – primair verantwoordelijk voor de waterkwaliteit, de waterkwantiteit en het waterstaatkundig beheer. Als waterkwaliteitsbeheerder heeft Rijkswaterstaat, wettelijk gezien, alleen een rol bij het opruimen van (zwerf)afval wanneer de verontreiniging de waterkwaliteit van de Noordzee bedreigt. Om die reden is in het UBKR afgesproken dat Rijkswaterstaat verantwoordelijk is voor het opruimen van een hoeveelheid van méér dan 5 m3 verontreinigende olie of niet verpakte chemicaliën. Daarnaast heeft Rijkswaterstaat, op grond van de Wet Bestrijding Maritieme Ongevallen (WBMO), de bevoegdheid om maatregelen op te leggen wanneer sprake is van verontreiniging als gevolg van een maritiem ongeval. Als in zo’n situatie sprake is van gevaar en het mariene milieu moet worden beschermd, is Rijkswaterstaat ook bevoegd om zelf op te treden als dat niet meteen door anderen wordt gedaan. Gelet op het voorgaande, heeft Rijkswaterstaat – anders dan de gemeente Texel stelt – geen primaire verantwoordelijkheid voor het opruimen van (zwerf)afval op het strand. Kort gezegd heeft Rijkswaterstaat alleen een rol bij het opruimen als de waterkwaliteit van de Noordzee ernstig wordt bedreigd.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
			Dit jaar is een pilot uitgevoerd met de uitbreiding van de reikwijdte van de Zwerfafvalophaalregeling (ZOR) naar stranden. De pilot wordt begin 2026 geëvalueerd. Bij een gunstig eindoordeel zal de regeling vanaf 2026 officieel naar stranden worden uitgebreid. Onderdeel van de implementatie van de Europese Single Use Plastics-richtlijn is dat producenten meebetalen aan het opruimen en verwerken van het wegwerpplastic in het zwerfafval (Uitgebreide ProducentenVerantwoordelijkheid - UPV). Kustgemeenten zijn gebiedsbeheerders en ontvangen UPV-middelen die kunnen worden ingezet voor het opruimen van zwerfafval. Er zijn dus verschillende middelen beschikbaar waarvan kustgemeenten bij het opruimen van zwerfafval gebruik kunnen maken.	
3	1	Wij maken ons zorgen over de toenemende cumulatieve ruimtedruk, met onder andere de volgende dossiers: - Afname visgronden door de uitbreiding van windenergiegebieden zonder waarborgen voor co-existentie met visserij.	De zorgen over toenemende ruimtedruk voor de visserij worden herkend. In het beleid wordt gezocht naar een zorgvuldige balans tussen verschillende ruimtevragers op zee, waaronder visserij en windenergie. Waar mogelijk wordt gestreefd naar het ontzien van belangrijke visgronden of naar meervoudig ruimtegebruik. In de ontwerp Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022-2027, waarover momenteel besluitvorming plaatsvindt, is windenergiegebied Lagelandervallen, onder andere vanwege het belang voor de tongvisserij. Daarnaast is in het ontwerp het uitgangspunt opgenomen dat in de windparken in Doordewind actieve visserij als medegebruiksvorm zal worden toegestaan, mits dit veilig, haalbaar en uitvoerbaar is. Wageningen Social Economic Research (WSER) is in 2025 een onderzoeksproject gestart naar de effecten van sluitingen van gebieden op de visserijvloot. Met een nieuw te ontwikkelen model zal worden gekeken naar de (on)mogelijkheden van verplaatsing (<i>displacement</i>) van de activiteiten en naar stapeling van effecten van het toenemend aantal sluitingen. WSER voert dit onderzoek uit met betrokkenheid van de sector. Ten slotte zou een volwaardige beschouwing van stapeling van effecten door ruimtelijke beperkingen zijn gediend met studies ten behoeve van effectinschattingen op internationale schaal. Het is echter voor Nederlandse onderzoekers vanwege privacywetgeving niet mogelijk om ruimtelijke visserijgegevens van schepen onder een andere dan de Nederlandse vlag te betrekken bij analyses. In het verband van de <i>Greater North Sea Basin Initiative</i> (GNSBI) wordt regionaal gewerkt aan een manier om dit wel mogelijk te maken.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
3	2	- De invloed van natuurorganisaties als beleidsbepalers kan soms leiden tot beperkingen voor de sector, zonder dat de sector zelf als partner in het natuurbeheer wordt betrokken.	De Kaderrichtlijn Mariene Strategie is geïmplementeerd in de Omgevingswet. Het betrekken van belanghebbenden is een essentieel onderdeel van de KRM en de Omgevingswet. Daarom zijn maatschappelijke partijen uit alle relevante sectoren betrokken bij de totstandkoming van de Ontwerp Mariene Strategie Deel 1: niet alleen natuurorganisaties, maar onder andere ook de visserij, scheepvaart, energiesector, zandwinsector, recreatievaart, kennisinstellingen, en zeehavens. De definitieve afweging van belangen rondom vast te stellen beleid ligt bij de verantwoordelijke bewindspersonen.	Nee
3	3	- De regelgeving rondom emissies op zee lijkt onvoldoende onderscheid te maken tussen verschillende typen scheepvaart. Zo is het de vraag of er een juiste weging plaatsvindt tussen de uitstoot van grote zeevarende schepen die Nederlandse havens aandoen en die van de relatief kleine Nederlandse visserijvloot. Terwijl containerschepen een veel grotere impact hebben op het milieu, lijkt de visserij disproportioneel zwaar belast te worden met regels en kosten. Hierdoor ontbreekt een level playing field, wat niet alleen tot frustratie in de sector leidt, maar ook het draagvlak voor verduurzaming ondermijnt.	De emissie van broeikasgassen vanuit visserij- en zeevaart valt niet onder de KRM. De regelgeving omtrent de uitstoot van zeevarende schepen is vastgelegd in andere nationale, Europese en internationale wetgeving. Waar visserij-schepen voornamelijk lokaal en regionaal opereren, is de zeescheepvaart, zoals de genoemde containerschepen, vooral wereldwijd actief en valt onder een internationale vlag en beheer. Hiervoor geldt voornamelijk internationale wetgeving om het internationaal gelijkspelveld voor deze sector te garanderen. Deze wetgeving wordt vastgesteld via de Internationale Maritieme Organisatie. Visserij-schepen langer dan 24 meter zijn gedeeltelijk gehouden aan de milieuwetgeving van de IMO.	Nee
3	4	- De ruimtelijke en ecologische gevolgen van Delta21 en een eventuele Derde Maasvlakte, die effect hebben op stroming, sedimentatie en migratie.	De Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) biedt een kader om effecten van menselijke activiteiten op het mariene milieu te beoordelen. De MS1-beoordeling richt zich op de bestaande milieutoestand op basis van beschikbare gegevens. Projecten als Delta21 en een eventuele uitbreiding van de Maasvlakte bevinden zich nog in een fase van verkenning of planvorming en zijn daarom niet meegenomen in de huidige beoordeling. Wanneer voor deze initiatieven een vergunning wordt aangevraagd, zal worden getoetst op basis van de betreffende wet- en regelgeving of zij inpasbaar zijn binnen de kaders van de KRM.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
3	5	- Aanleg op zee van energie-infrastructuur die leidt tot doorsnijding van visgronden, bodemverstoring en verstoring van routes op zee. Aanlanding van Tennet-kabels via het Slikgat leiden bovendien tot een grotere kwetsbaarheid van nautische toegankelijkheid vanaf de Noordzee.	Zie voor wat de cumulatieve ruimtedruk betreft en de afweging die daarin worden gemaakt, deelzienswijze 3.10. De aanlanding van kabels valt buiten de scope van de Mariene Strategie Deel 1. Het Programma Verbindingen Aanlanding Wind Op Zee (VAWOZ) onderzoekt waar de windenergie van toekomstige windenergiegebieden in de Noordzee kan aanlanden.	Nee
3	6	- De Mariene Strategie 2024–2030 lijkt op onderdelen een onevenwichtige weging te maken van menselijke drukfactoren op de zeebodem. Zo wordt op pagina 84 een aanzienlijk aandeel (58%) van de bodem aangemerkt als zwaar aangetast door visserij, terwijl de invloed van andere activiteiten, zoals de aanleg van windparken (0,55%), onderbelicht blijft en bovendien zonder bronvermelding. Dit draagt bij aan een onvolledig beeld. Daarnaast wordt op pagina 92 slechts gesproken van een lichte afname van visserijdruk, terwijl de Nederlandse visserijvloot sinds 2018 aantoonbaar fors is gekrompen. Wij pleiten voor een transparantere en evenwichtigere beoordeling van alle ruimtegebruikers op zee, onderbouwd met actuele en controleerbare gegevens.	De genoemde 58 procent (overigens aangemerkt als 'medium' tot 'zwaar' aangetast) en de kwalificatie 'licht gedaald' zijn ontleend aan het OSPAR-QSR2023 (meer specifiek de resultaten van indicator BH3a die openbaar beschikbaar zijn via https://oap.ospar.org/en/ospar-assessments/quality-status-reports/qsr-2023/indicator-assessments/phys-dist-habs-fisheries/). Dit betreft de resultaten voor de Zuidelijke Noordzee. In de beoordeling worden visserijdrukdata tot en met 2020 meegenomen, waarin een lichte afname in de bodemberoerende visserij zichtbaar is. De krimp van de visserijvloot sindsdien rechtvaardigt inderdaad benoeming in de MS1. Een beoordeling van het mogelijke effect ervan volgt in de volgende actualisatie van de Mariene Strategie Deel 1 in 2030. Een afname van de visserijvloot betekent overigens niet automatisch een proportioneel even grote afname van het oppervlak waar verstoring leidt tot aantasting (of een verminderde kwaliteitstoestand). Wanneer na afname van het aantal visserijbewegingen in een gebied het aantal keren dat de bodem wordt beroerd nog steeds ruim boven de SAR=1 blijft (de SAR-klasse <i>Swept Area Ratio</i>: het gemiddeld aantal keer verstoord per jaar), zal het effect van de resulterende verstoring op de kwaliteitstoestand in het betreffende gebied nauwelijks afnemen. De MS1 belicht ook andere relevante drukfactoren. De door indiener genoemde effecten van windparken worden uitgebreid belicht onder descriptor D7, omdat windparken vooral leiden tot hydrografische veranderingen, en daarmee mogelijk ook aantasting en verlies van benthische habitats. De berekende 0,55% die de indiener benoemt geldt voor de situatie tot en met 2021, volgens de gebruikte voorlopige indicator. Zoals in de MS1 is aangegeven: “De aantasting van benthische habitats is beperkt in verhouding tot de totaal aanwezig oppervlakte van de betreffende brede habitats in het Nederlandse deel van de Noordzee. De beoordelingsresultaten kunnen echter indicatief zijn voor de gevolgen van de aanleg van nieuwe windparken in gebieden waar temperatuurstratificatie één van de habitatkenmerken is, zoals in het noordelijke deel van de Nederlandse Noordzee”.	Ja p. 248 Zo wordt de Noordzeekustzone acht keer per jaar bevestigd en de Centrale Oestergronden twee keer, terwijl het niveau waarboven ‘sterke verstoring’ wordt verondersteld, bevestiging meer dan eens per jaar is (Wijnhoven, 2023b). <u>Overigens kan dit beeld bij een volgende actualisatie van de MS1 verbeteren, gezien de voortgaande krimp van de Nederlandse visserijvloot.</u> Toevoegen genoemde actieve weblinks

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
			Bij de volgende actualisatie van de MS1 (2030) wordt het effect van windparken na 2021 bepaald, met naar verwachting een verder uitgewerkte indicator. De huidige beoordeling van verlies en verstoring in het Nederlandse deel van de Noordzee wordt meer gedetailleerd beschreven in Wijnhoven (2024); https://www.noordzeeloket.nl/publish/pages/240475/berekening-van-verlies-en-verstoring-benthisch-habitat-onder-in-vloed-van-activiteiten-en-structu.pdf. Er is reeds een verwijzing naar deze documenten in de Ontwerp MS1 opgenomen. Om de transparantie van de beoordelingen te verhogen zijn deze verwijzingen nu voorzien van actieve weblinks naar de achtergrondinformatie die in bovenstaande beantwoording is aangehaald.	
3	7	In de huidige strategie worden deze (bovengenoemde, red.) dossiers naar onze mening onvoldoende in onderlinge samenhang beoordeeld.	De Mariene Strategie is één van de relevante processen voor de onderwerpen die de inspreker benoemt. De Mariene Strategie Deel 1 (MS1) beoordeelt de huidige milieutoestand, stelt de goede milieutoestand vast, en bepaalt milieudoelen om de goede milieutoestand te bereiken en te behouden voor de elf descriptorren van de KRM. Bij de beoordeling worden tevens de sociaaleconomische ontwikkelingen meegenomen binnen sectoren die nauw met de Noordzee zijn verbonden. Dat geldt ook voor de wijze waarop deze ontwikkelingen de aard en intensiteit van de milieudruk beïnvloeden. Het Programma Noordzee 2022-2027 stelt het integrale Noordzeebeleid en -beheer ten behoeve van duurzaam gebruik van de Noordzee vast. Voorts vinden op de Noordzee natuur-, voedsel- en energietransities plaats. Het Noordzeeakkoord en de implementatie daarvan stellen de innerlijke verwevenheid van deze transitie centraal, waardoor kansen ontstaan voor integraal beleid met een focus op de langere termijn.	Nee
3	8	Wij verzoeken u als gezamenlijke verantwoordelijke departementen om: - In de definitieve Mariene Strategie explicieter de positieve bijdrage van de visserij en scheepsbouw te benoemen binnen de KRM-descriptoren.	De waardering voor de visserijsector en zijn bijdrage aan de voedselvoorziening, is stevig gepositioneerd, vooral in hoofdstuk twee dat ingaat op de ontwikkeling van economische activiteiten op de Noordzee. Omdat de KRM van toepassing is zeewaarts vanaf de basiskustlijn wordt alleen op hoofdlijnen ingegaan op de toegevoegde waarde van direct aan de Noordzee gerelateerde economische activiteiten op het land, waaronder scheepsbouw. Vanuit het ministerie van IenW wordt ingezet op het ondersteunen, versterken en vernieuwen van de Nederlandse Maritieme Maakindustrie. Hiervoor is de Sectoragenda Maritieme Maakindustrie opgesteld, waarin Stellendam is aangemerkt als een van de acht maritieme regio's van Nederland.	Nee
3	9	- De praktijkkennis van maritieme ondernemers actief te benutten in de uitwerking van monitoring en maatregelen (deel 2 en 3) zodat beleid beter aansluit bij de werkelijkheid op zee.	Het Rijk geeft alle belanghebbenden de gelegenheid om inbreng te leveren op de drie delen van de Mariene Strategie: eenieder die een inzicht wil delen is welkom om mee te denken. Dit kan in de vorm van deelname aan een stakeholderbijeenkomst of via een formele reactie in het kader van de zienswijzeprocedure. Daarnaast nemen partijen deel aan het Noordzeeoverleg om consensus te bereiken over de uitvoering van het Noordzeeakkoord en kernbeslissingen ten aanzien van de Noordzee; zie ook deelzienswijze 3.11.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
3	10	- Bij ruimtelijke afwegingen en vergunningverlening uit te gaan van het principe van meervoudig ruimtegebruik, waarbij de visserij – als oudste en continue gebruiker van de zee – nadrukkelijk wordt meegewogen.	Bij alle vergunningverlening, ook die waarbij mogelijk sprake is van meervoudig ruimtegebruik, zullen alle relevante belangen worden meegewogen. Dus ook die van de visserij, indien van toepassing. Ook bij ruimtelijke afwegingen, zoals in het Programma Noordzee, zullen alle relevante belangen in de afwegingen worden meegenomen.	Nee
3	11	- Samen met de sector te investeren in oplossingen waarin natuur, voedsel, energie en economie duurzaam samengaan.	Omdat het Rijk de Mariene Strategie beschouwt als een kernbeslissing in het Noordzeebeleid, conform artikel 8.6 van het Noordzeeakkoord, zijn de partijen in het Noordzeeoverleg betrokken bij de totstandkoming van de Mariene Strategie Deel 1. De aan dit orgaan deelnemende partijen streven naar consensus over de invulling van de afspraken die in het Noordzeeakkoord zijn gemaakt ten behoeve van de drie grote transities op de Noordzee: energie, natuur en voedsel en de samenhang daartussen. Het Rijk investeert via het Transitiefonds 200 miljoen euro om samen met de visserijsector toekomstbelangen van natuur, voedsel, energie en economie duurzaam te verbinden. Aan het Noordzeeoverleg nemen, naast de Rijksoverheid, vertegenwoordigers deel van alle sectoren die op de Noordzee actief zijn. Dit zijn vertegenwoordigers uit de energiesector, visserij, natuurorganisaties, scheepvaart en zeehavens. Momenteel worden ook de eerste stappen gezet om te komen tot een uitvoeringsagenda voor de Visie op Voedsel uit Zee en Grote wateren. Samen met de visserijsector en NGO's wordt deze visie in drie thematische werktafels (voedsel, ondernemerschap en ruimte) vertaald naar een werkprogramma dat duurzaam perspectief biedt.	Nee
3	12	- En in het bijzonder de borging van de toegang van de waterweg via het Slikgat structureel te betrekken in bereikbaarheidsanalyses en Rijkswaterstaatopgaven. In de Deltawet van 1970, bij de aanleg van de Deltawerken, zijn afspraken vastgelegd over de toegang via het Slikgat, waaronder een vaargeul van 400 meter breed en 4 meter diep. In de praktijk is die breedte structureel beperkt tot maximaal 200 meter, wat gevolgen heeft voor de morfologische ontwikkeling van het gebied.	Zie deelzienswijze 3.14	Nee
3	13	Naast de bovengenoemde punten willen wij ook enkele specifieke zorgen en kansen	Zie deelzienswijze 3.1	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		voor de toekomst benadrukken, met betrekking tot de strategische ligging van Stellendam: - Visserij en ecologische verantwoordelijkheid: de visserijsector in Stellendam is toegewijd aan duurzame praktijken, maar we maken ons zorgen over de impact van de uitbreiding van windparken op visgronden. We verzoeken om zorgvuldige ruimtelijke planning en afstemming tussen de maritieme en energieproductie-sectoren om duurzame visserijpraktijken mogelijk te blijven maken.		
3	14	- Nautische infrastructuur: de verzanding van het Slijkgat vormt een groeiend probleem voor de toegankelijkheid van onze vaarwegen. We verzoeken om structurele maatregelen voor het onderhoud en de verbetering van deze infrastructuur, zodat de economische activiteiten in Stellendam kunnen blijven bloeien.	Rijkswaterstaat draagt zorg voor het beheer en onderhoud van de vaargeul Slijkgat. Als gevolg van de afsluiting van het Haringvliet, een onderdeel van de Deltawerken, is in het mondinggebied van deze voormalige zeearm de lokale morfologie veranderd, waardoor de haventoeegang naar Stellendam meer en vaker moet worden gebaggerd. Zoals in de antwoorden op Kamervragen (Tweede Kamer, vergaderjaar 2023–2024, Aanhangsel nr. 865) is aangegeven, zijn in de loop van de tijd diverse afspraken gemaakt over de doorvaart van het Slijkgat. Zo is aanvankelijk in de Deltaschadewet vastgelegd dat het Rijk de toegangsecul naar de haven over een breedte van 200m op een diepte van 4,0m -NAP moet onderhouden. Later zijn bij de aanleg van Maasvlakte 2, door de gemeente Rotterdam met diverse regionale stakeholders aanvullende afspraken gemaakt (o.a. via het zogenaamde Aldersakkoord). Het Havenbedrijf Rotterdam houdt de vaargeul van het Slijkgat nu over een lengte van 1.800 meter en een breedte van 100 meter op een diepte van 5,5m -NAP.	Nee
3	15	- Strategische ligging voor defensie en internationale scheepvaart: Stellendam vervult een belangrijke rol in de visserij en maritieme maakindustrie, en biedt daarnaast potentieel als uitvalsbasis voor defensieactiviteiten, met name op het gebied van calamiteitenbestrijding en ondersteuning van operaties in de Rotterdamse haven. Ook op het vlak van scheepsbouw en toelevering kan Stellendam hierin een bijdrage leveren.	Omdat de KRM niet gaat over de strategische waarde van Nederlandse maritieme clusters komt dit thema niet expliciet aan de orde in de Mariene Strategie. Vanuit het ministerie van IenW wordt daarentegen wel ingezet op het ondersteunen, versterken en vernieuwen van de Nederlandse Maritieme Maakindustrie zoals verwoord in de Sectoragenda Maritieme Maakindustrie. Hierin is Stellendam aangemerkt als een van de acht maritieme regio's van Nederland. Zie ook deelzienswijze 3.8.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		We verzoeken deze strategische waarde expliciet mee te nemen in de bredere maritieme beleidsplannen.		
4	1	Wij uiten onze ernstige zorgen over de toenemende druk op de Noordzee door met name de ontwikkelingen rondom offshore windenergie, maar ook op het gebied van zeescheepvaart, zandwinning en nieuwe activiteiten zoals aquacultuur, maricultuur, waterstofproductie, CO ₂ -opslag en zonneparken op zee. Door de aanwijzing van natuurgebieden zal deze toenemende druk zich ook steeds meer concentreren op gebieden buiten deze natuurgebieden. Wij constateren dat in het Rapport wordt gesproken over de vloot van de toekomst en de noodzaak voor fysieke ruimte op zee daarvoor, terwijl er ons inziens onvoldoende wordt stilgestaan bij de toenemende druk door andere sectoren op de delen van de Noordzee waar gebruikersactiviteiten zijn toegestaan en de impact hiervan op ruimtegebruik. De Nederlandse Visserijbond is van mening dat in het Rapport uitvoeriger beschreven dient te worden dat voldoende fysieke ruimte op zee voor de visserijvloot van de toekomst onderdeel is van de Mariene Strategie.	Het Rijk erkent het belang van een integrale benadering. Bijvoorbeeld door onderzoek te doen naar effecten van verplaatsing van visserijactiviteiten naar aanleiding van het sluiten van natuurgebieden. Maar ook door aandacht te hebben voor effecten van andere gebruikers in diezelfde gebieden. Momenteel zijn de voorbereidingen gaande van de actualisatie van het Programma van Maatregelen van de KRM (deel 3). Dit document is onderdeel van het Programma Noordzee. In het proces ter voorbereiding van vaststelling van het Programma Noordzee 2028-2033 worden de ruimtelijke belangen van natuur en die van gebruikers van de Noordzee integraal gewogen. Het genoemde WSER-onderzoek (zie deelzienswijze 3.1) zal daarbij mogelijk een verbeterde inschatting kunnen bieden van stapeling van effecten op de visserijsector.	Nee
4	2	Het Rapport concludeert dat de kottervisserij op platvis met een derde is afgenomen en hierdoor de druk op het ecosysteem naar verwachting zal verminderen. Ook zal de saneringsronde voor de garnalenvisserij in het najaar van 2025 naar verwachting zorgen voor een vergelijkbare afname van de vloot.	De KRM vereist dat de goede milieutoestand wordt behaald voor alle descriptor. Een belangrijk deel van de inzet om de goede toestand te kunnen bereiken en behouden, ligt in het verminderen van de impact van drukfactoren. Hoofdstuk 2 van de Ontwerp MS1 beschrijft de ontwikkeling van economische activiteiten op de Noordzee. Het Rijk weegt de verschillende drukfactoren proportioneel bij het opstellen van milieudoelen en het treffen van maatregelen onder de KRM. Zo wordt in de factsheets per descriptor aandacht besteed aan de belangrijkste drukfactoren, terwijl bij het opstellen van de milieudoelen ook aandacht uitgaat naar de onzekerheden rondom ontwikkelingen in relevante sectoren, zoals 'zon-op-zee', waterstofelektrolyse of aquacultuur.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Ondanks deze verminderingen van visserij-impact heeft de Nederlandse Vissersbond zorgen over een toename van de druk op het ecosysteem door de ontwikkelingen in overige sectoren, waarvan veelal onbekend is welke ecologische impact deze ontwikkelingen met zich meebrengen. De visserijsector roept op om lopende onderzoeken naar de ecologische impact van deze ontwikkelingen voort te zetten, bij kennislacunes aanvullend onderzoek uit te voeren en passende maatregelen te treffen wanneer dit nodig blijkt. Hierbij achten wij het van belang dat bij de beoordeling van de milieudoelen en de uitwerking van maatregelen de huidige en toekomstige verminderingen van visserij-impact voldoende worden meegenomen en gewaardeerd.	Onderzoek naar de ecologische impact van de verschillende activiteiten en transitie op de Noordzee wordt onder meer uitgevoerd binnen de monitoring- en onderzoeksprogramma's Monitoring Onderzoek Natuurversterking Soortenbescherming (MONS) en Wind op zee ecologisch programma (Wozep). Resultaten van al uitgevoerd onderzoek, jaarplannen (met daarin per jaar aangegeven onderzoeksprioriteiten) en aanvullende informatie over deze programma's zijn voor iedereen op Noordzeeloket.nl beschikbaar. Deze monitoring- en onderzoeksprogramma's identificeren kennislacunes op basis waarvan – waar nodig – aanvullend onderzoek wordt opgepakt, zowel binnen de programma's zelf als in andere samenwerkingsverbanden (zoals via NWO-calls). Informatie die tussendoor beschikbaar komt, wordt zo goed mogelijk meegenomen tijdens het vervolg van de KRM-beleidscyclus, waaronder het KRM-Programma van Maatregelen (2028).	
4	3	In Box 5.3 stelt het Rapport dat er met betrekking tot het beschermen van gebieden in de gehele Noordzee veel vooruitgang is geboekt. Wel wordt hierbij de kanttekening gemaakt dat moeilijk te bepalen is of en wanneer milieudoelen zijn bereikt, omdat herstel tijd kost en veranderingen pas na langjarige monitoring te signaleren zijn. De visserij heeft volgens de afspraak in het Noordzeeakkoord de ambitie gesteld om in 2030 ten minste 15 procent van de bodem van de Nederlandse Noordzee te vrijwaren van bodemberoerende visserij. De verwachting is volgens het Rapport dat deze vrijwaring op termijn tot significante kwaliteitsverbetering van habitattypen zal leiden. De Nederlandse visserijsector roept op om bij de beoordeling van deze kwaliteitsverbetering	Bij de beoordeling wordt de huidige milieutoestand getoetst aan de goede milieutoestand. De achterliggende oorzaak van een niet-goede toestand speelt geen rol bij het bepalen van de milieutoestand. Zo kan het voorkomen dat de effecten van herstelmaatregelen als gevolg van een lange hersteltijd pas op termijn meetbaar worden. Achterliggende oorzaken van een niet goede toestand worden wél zo goed mogelijk in kaart gebracht om te kunnen begrijpen welke factoren de huidige toestand bepalen. Deze informatie wordt structureel meegenomen in de factsheets die bij de beoordelingen worden gemaakt. Deze hebben een sturende doorwerking bij het formuleren van de milieudoelen en de hieruit voortkomende maatregelen. De beoordeling van de effectiviteit van maatregelen vindt inderdaad plaats op basis van langjarige monitoring. De monitoring hiervan is gestart met de eerste implementatiecyclus van de KRM (Mariene Strategie deel 2, 2014) en is onderdeel van de navolgende actualisaties. Zie ook het huidige KRM- monitoringprogramma (2020). Het KRM- monitoringprogramma wordt in 2026 geactualiseerd. Momenteel wordt verkend of het zo kan worden aangepast dat de gebieden die in de toekomst worden gevrijwaard van bodemberoerende visserij – zoals afgesproken en opgenomen in het Noordzeeakkoord – eveneens worden gemonitord.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		voldoende rekening te houden met de lange hersteltijd van habitats. Ook dient zo snel als mogelijk te worden ingezet op langjarige monitoring van de gevrijwaarde gebieden om ontwikkelingen in het herstel te peilen en effecten aan te tonen.		
4	4	Het Rapport gebruikt voor de beoordeling van kustgebonden, demersale en pelagische vissen de gemiddelde visserijsterfte en paaibiomassa van commercieel geëxploiteerde bestanden voor de periode 2015-2020. Het Rapport licht toe dat deze periode is gekozen, omdat gebruik is gemaakt van onder andere de thematische OSPAR-beoordeling, welke is gepubliceerd in 2023. Het Rapport concludeert dat van de 71 bestanden 20 bestanden (28%) in goede toestand zijn, 19 (27%) voldoen niet en van 32 (45%) bestanden is geen beoordeling mogelijk. De Nederlandse Visserijbond wijst erop dat bovenstaande conclusie is gebaseerd op de periode 2015-2020 en er inmiddels 5 jaar verstreken is, waarin er op het gebied van visserijsterfte en paaibiomassa voor veel commercieel geëxploiteerde bestanden veel ontwikkelingen hebben plaatsgevonden. Met name de sanering van een derde van de Nederlandse kottervloot in 2023 heeft een grote invloed gehad op de visserijsterfte van veel soorten. Ook zijn er in de bestandsbeoordelingen door ICES veel verbeterstappen gezet en zijn kennislacunes ingevuld. Bovendien genoemd in oogen-schouw nemende, kan worden verwacht dat de beoordeling op basis van de laatst beschikbare data en kennis een ander resultaat kent.	De Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) verplicht lidstaten om zoveel mogelijk gebruik te maken van regionale beoordelingen en omschrijvingen van de goede milieutoestand; dit om vergelijkbaarheid en consistentie te kunnen garanderen. Voor de Noordoost Atlantische Oceaan vindt de regionale afstemming plaats binnen OSPAR en ICES. Hierbij is overeenstemming belangrijk over indicatoren, soortenlijsten en de te beoordelen periode. Voor de D3-beoordeling vormen de jaarlijkse ICES-bestandsbeoordelingen de basis. De beoordelingsperiode 2015-2020 is toegepast vanwege de samenhang met de OSPAR-beoordeling van biodiversiteit voor vissen (D1), die dezelfde periode beslaat. Vanwege de samenhang tussen D3 en D1 en de verplichting om zoveel mogelijk gebruik te maken van regionaal afgestemde beoordelingen, is het op nationaal niveau uitwerken van een D3-beoordeling met een afwijkende beoordelingsperiode niet in overeenstemming met de eisen van de richtlijn. Vandaar dat Nederland vasthoudt aan de in OSPAR gebruikte beoordelingsperiode. Bij de actualisatie van de Mariene Strategie in 2030 wordt naar verwachting de periode 2021-2026 beoordeeld. Die beoordeling geeft waarschijnlijk zicht op de invloed van de afname van de Nederlandse kottervloot op visbestanden in de internationale Noordzee. Informatie die tussendoor beschikbaar wordt gesteld, zoals uit recente ICES-rapporten, wordt zo goed mogelijk meegenomen tijdens het vervolg van de KRM-beleidscyclus, zoals bij het opstellen van het monitoringprogramma en het Programma van Maatregelen. Zo kunnen keuzes voor monitoring en maatregelen worden aangepast op basis van recente ontwikkelingen.	Ja P.188, Beoordeling: Over het algemeen is bij bentische en demersale vissen een verbetering te zien (een afnemende trend in visserijsterfte) vanaf 2000. Van pelagische soorten en schaaldieren zijn geen duidelijke trends waarneembaar <u>in de periode 2015 – 2020 (ICES, 2022a). Data uit 2021 en later worden opnieuw beoordeeld om de trends te actualiseren in de MS1 van 2030 (ICES stock assessment graphs).</u>

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		De Nederlandse Visserijbond ziet daarom graag in het Rapport dat de conclusies worden aangevuld en genuanceerd op basis van de laatst beschikbare data en kennis uit de periode 2021-2025.		
4	5	Onder '3.6 Descriptor-overstijgende drukfactoren' noemt het Rapport onder andere klimaatverandering als een drukfactor met impact op mariene organismen, ecosystemen en ecosysteemdiensten. Daarbij wordt gesteld dat de huidige milieutoestand van alle soortengroepen, habitats en voedselwebben waarschijnlijk nu al in enige mate wordt beïnvloed door klimaatverandering en in de toekomst naar verwachting vooral klimaatverandering en de forse uitbreiding van wind op zee tot veranderingen in het mariene milieu zullen leiden. Volgend op deze stelling en in het kader van effectiviteit verwachten wij in algemene zin dan ook dat te formuleren maatregelen worden gericht op deze drukfactoren.	Bij het formuleren van de milieudoelen – en vervolgens de maatregelen die hieruit voortvloeien (MS3) – worden alle drukfactoren afgewogen. Daarmee zijn ook de effecten van windparken op zee voorwerp van de milieudoelen. Klimaatverandering is een autonome ontwikkeling die in kader van de KRM op zichzelf niet is bij te sturen. Wel zal bij het formuleren van de maatregelen die voortvloeien uit de milieudoelen rekening worden gehouden met haalbaarheid en effectiviteit in relatie tot klimaatverandering.	Nee
4	6	Verder valt het ons op dat er in de factsheets over biodiversiteit zeevogels, zeezoogdieren en koppotigen aandacht wordt besteed aan klimaatverandering als drukfactor, maar in de factsheet biodiversiteit vissen de drukfactor klimaatverandering volledig is weggelaten. Dit is volgens de Nederlandse Visserijbond onterecht, aangezien visbestanden in de Noordzee, en met name de verspreiding van deze visbestanden, zeer zeker beïnvloed worden door klimaatverandering. Een voorbeeld hiervan is kabeljauw, waarvan het verspreidingsgebied steeds noordelijker komt te liggen.	Zoals de inspreker aanhaalt onder deelzienswijze 4.5, staat in de MS1 dat de huidige milieutoestand van alle soortengroepen, habitats en voedselwebben waarschijnlijk nu al in enige mate wordt beïnvloed door klimaatverandering. Het klopt dat klimaatverandering niet expliciet als drukfactor was benoemd was in de factsheet van D1 Biodiversiteit vissen. Dit is aangepast.	Ja Inleiding D1 vis (p148): De Noordzee herbergt meer dan tweehonderd verschillende vissoorten en zij vormen een belangrijke voedselbron voor zowel zeezoogdieren als zeevogels. <u>Vissen ondervinden verschillende drukfactoren, waaronder klimaatverandering en effecten van visserij.</u>

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Het Rapport signaleert wel dat de inktvispopulaties in het Oostelijk Kanaal en de Zuidelijke Noordzee toene- men en dat dit te maken kan hebben met het warmer wor- den van het zeewater als gevolg van klimaatverande- ring, waardoor inktvissen naar het noorden migreren. De Nederlandse Visserbond verzoekt om ook in de facts- heet biodiversiteit vissen aandacht te besteden aan de invloeden van klimaatveran- dering en dit bij de beoorde- ling van de status van kustgebonden, demersale en pelagische vissen zorgvuldig mee te wegen.		Milieudoelen: Resterende beleids- opgave (p. 154): (...) Het is nog ondui- delijk of en hoe toe- name van genoemde activiteiten vissoor- ten en hun populaties gaat beïnvloeden. <u>Ook klimaatverande- ring is een belangrijke sturende factor, waarvan de effecten op vispopulaties nog onzeker zijn. In de KRM kennisagenda, die onderdeel zal zijn van de Mariene Strategie deel 3 (2028), zal hier aan- dacht aan worden besteed.</u> Kennishiaten en ont- wikkelingen, p. 161: (...) Afstemming hier- over zou in Europees verband plaats moe- ten vinden. <u>Tot slot zal als onderdeel van de KRM kennis- agenda in de Mariene Strategie deel 3 (2028) de invloed van klimaatverandering op vispopulaties wor- den meegenomen.</u>
4	7	In het Rapport wordt aange- geven dat op basis van de recent aangenomen Natuurherstelverordening aanvullingen worden gedaan in aanloop naar de definitieve vaststelling van het Rapport. Wij roepen op deze aanvullin- gen aan de hand van de Natuurherstelverordening zorgvuldig en volledig uit te voeren.	Nederland implementeert de Natuurherstelverordening volgens de gestelde eisen. Het klopt dat de onder de KRM omschreven brede habitattypen overeenkomen met habitattypen zoals opgenomen in bijlage II, Groep 7 van de NHV. Voor Groep 7 geldt inderdaad dat landen in hun nationale herstelplannen zelf het te herstellen percentage vaststellen. Dit moet echter wel met gebeuren volgens het voorschrift onder artikel 5, lid 1 van de NHV: “het te herstellen percentage mag het realiseren of in stand houden van een goede milieutoestand zoals bepaald op grond van artikel 9, lid 1, van Richtlijn 2008/56/EG niet in de weg staan”. Zie in dit verband ook de reactie op zienswijze 4.8.	Ja Blz. 36 MS1: Op deze implemen- tatie zijn op basis van de recent aan- genomen Natuur- herstelverordening aanvullingen moge- lijk <u>bij de actualisatie van het KRM Programma van Maatregelen (2028).</u>

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Hierbij verwijzen wij als voorbeeld naar artikel 5 lid 1 van deze Verordening, waarin weliswaar wordt gesteld dat Nederland in respectievelijk 2030, 2040 en 2050 voor 30, 60 en 90% van de totale oppervlakte van alle in de Natuurherstel-verordening opgenomen habitattypen die niet in goede toestand verkeren herstelmaatregelen dient te treffen, maar deze percentages niet gelden voor de in Bijlage II genoemde ‘Groep 7 - Zachte sedimenten (niet dieper dan 1 000 meter diepte)’. Dit betreft onder meer habitattypes die in het Rapport worden genoemd onder ‘D6 Integriteit van de zeebodem en bentische habitats’. Voor Groep 7 is een uitzondering gemaakt en mogen de lidstaten zelf in hun Nationale herstelplannen het percentage vaststellen dat zij wensen te herstellen. Dit vanwege het feit dat deze zachte sedimenten in bepaalde lidstaten een heel groot verspreidingsgebied kennen (Preambule nr. 37). Voorgaande betekent dat Nederland wat betreft zachte sedimenten (H1110, H1140, H1130, H1150, H1160) zelf kan bepalen in welke mate herstelmaatregelen worden getroffen. Dat betekent ook dat Nederland bij het vaststellen van de ambities en milieudoelen rekening mag houden met de aanwezigheid van bestaande activiteiten zoals de visserij.	Het percentage van 30 procent zoals opgenomen in Milieudoel 1.1 is niet opgenomen op basis van de Natuurherstelverordening en de daarin aangehaalde percentages onder artikel 5, maar is in lijn met de Europese Biodiversiteitsstrategie. In september 2027 moet op basis van de Natuurherstelverordening een Nationaal Herstelplan (Natuurplan) aan de Europese Commissie te worden voorgelegd. Aanvullingen kunnen daardoor niet worden meegenomen in de MS1 (2024). De tekst in de MS1 wordt op dit punt gecorrigeerd. Waar relevant kan het Natuurplan onder de Natuurherstelverordening bij de aanstaande actualisatie van het KRM Programma van Maatregelen (2028) worden betrokken.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Het bepalen van de ambitie en milieudoelen wat betreft de zachte sedimenten betreft daarmee geen ecologische vraag maar een politieke. Het Rapport beschrijft bij milieudoel 1.1 om in 2030 30% van de oppervlakte van de Nederlandse mariene wateren beschermd gebied onder het regime van Natura 2000 en/of de KRM. Wij menen dat de Staatssecretaris van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN), zoals voorgeschreven in artikel 14 lid 2a van de Natuurherstelverordening, eerst in samenspraak met de Tweede Kamer een herstelpercentage voor Groep 7 dient vast te stellen. Pas daarna kan in milieudoel 1.1 een concreet percentage nader worden uitgewerkt.		
4	8	In het Rapport wordt voor de beoordeling van 'D6C5 Kwaliteit benthische habitats' de Benthische-indicator-soortenindex (BISI) gebruikt. De BISI-index geeft een score tussen 0 en 1, waarbij 1 de referentietoestand is. Het Rapport concludeert dat de BISI-score van de afzonderlijke brede habitattypen varieert van 0,07 tot 0,21. In het Rapport wordt ons inziens onterecht de conclusie getrokken dat het aannemelijk is dat deze scores (zeer) laag zijn, en dus dat de huidige kwaliteit van de habitattypen matig tot slecht is. Het Rapport vermeldt namelijk dat de vastgestelde EU-drempelwaarden nog niet door Nederland zijn overgenomen, omdat onduidelijk is wat precies wordt verstaan onder 'substantieel fysiek verstoord'.	Het is juist dat op dit moment nog geen drempelwaarde is vastgesteld voor D6C5. Maar al lange tijd worden veldmetingen gedaan om de kwaliteit van de bodemhabitat te onderzoeken, zie het huidige KRM-monitoringprogramma (2020). Ondanks het ontbreken van drempelwaarden voor D6C5 en ondanks resterende methodische beperkingen kan toch al wel worden gesteld dat de goede milieutoestand niet is bereikt. In de concept MS1 staat hierover op pagina 237 het volgende vermeld: 'Dit oordeel is vooral gebaseerd op veldmetingen (conform de aanbevelingen uit de Art. 8 guidance; European Commission, 2022, die aangeven dat bij de beoordeling veldmetingen prevaleren boven modelleringsresultaten. Als er onvoldoende velddata zijn kunnen modellen uitkomst bieden) en specifiek de BISI-indicator (D6C5). Deze indicator laat zien dat diverse typische, gevoelige en sleutelsoorten op grote schaal ontbreken of in lagere dichtheden voorkomen dan onder goede kwaliteitsomstandigheden zou zijn te verwachten. Het betreft hier vrijwel alle brede habitattypen. De resultaten van de andere indicatoren ondersteunen deze conclusie, met name BH3 die het aangetaste aandeel per habitatype berekent.' Nederland draagt in de Europese werkgroep TG Seabed actief bij aan verdere ontwikkeling van de beoordelingssystematiek en drempelwaarden onder D6. Naar verwachting zal een meer kwantitatieve beoordeling – conform de eisen uit Commissiebesluit 2017/848/EU – wel mogelijk zijn bij de volgende actualisatie van de MS1 (2030).	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Zonder vastgestelde drempelwaarde kan niet worden beoordeeld wat de kwaliteit van de habitattypen is. Wij verzoeken dan ook om conclusies in het Rapport over de huidige kwaliteit van habitattypen onder D6C5 weg te laten zolang deze kwaliteit niet onderbouwd kan worden met een vastgestelde drempelwaarde.		
5	1	In het licht van de noodzakelijke drukvermindering (door vermijding en mitigatie) én ecosysteemversterking (door compensatie en herstel), concluderen wij dat aanvullende of scherpere maatregelen noodzakelijk zijn op de volgende thema's: • Herstel van aangetaste voedselwebben en (bodem)habitats, met name als gevolg van verstoring door bodemberoerende visserij; • Herstel van zeevogelpopulaties; • Beperking van negatieve ecologische effecten van windenergie, onder meer door potentiële hydrografische veranderingen; • Maximale borging van natuurversterking bij infrastructuurle offshore projecten • Terugdringing van continu onderwatergeluid door scheepvaart; • Vermindering van bijvangst van zeezoogdieren, haaien, roggen en (mogelijk) zeevogels; • Voorkoming van (met name door menselijk handelen onbedoelde) introducties van niet-inheemse soorten; • Verdere beperking van de invoer van nutriënten en vervuilende stoffen, zoals zware metalen;	Voor descriptoren waarvan de goede milieutoestand niet is bereikt of behouden stelt de Mariene Strategie deel 1 operationele milieudoelen vast. Op basis hiervan worden maatregelen genomen; deze worden beschreven in het KRM-Programma van Maatregelen (Mariene Strategie Deel 3) dat eind 2027 wordt geactualiseerd. De voorbereidingen daartoe zijn inmiddels van start gegaan. Belanghebbenden kunnen in dat proces voorstellen doen voor uitbreiding en aanpassingen van het huidige Programma van Maatregelen. Deze voorstellen worden in het totstandkomingsproces van de Mariene Strategie deel 3 meegewogen.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		• Structurele monitoring, evaluatie en integrale beoordeling van de ecologische effecten van zandwinning en zandsuppleties voor kustverdediging, conform de reikwijdte van de KRM-verplichtingen.		
5	2	Daarnaast willen wij de volgende punten benadrukken: • Het huidige implementatieschema is traag en bevat veel onzekerheden en verwijzingen naar toekomstig onderzoek en de volgende herziening in 2030. Dit is niet in lijn met de urgentie van de opgaven, met name gezien de slechte milieutoestand in combinatie met de toenemende druk op de Noordzee als gevolg van de energietransitie en de voortdurende druk van de bodemberoerende visserij. Wij adviseren om nieuwe inzichten zo veel als mogelijk eerder te integreren in beleid en uitvoering, met name bij D4 (voedselweb), D7 (hydrografische eigenschappen) en D11 (impulsgeluid).	Op veel punten is de goede milieutoestand nog niet bereikt. Tegelijkertijd bestaan er belangrijke kennislacunes, vaak juist rond complexe onderwerpen zoals voedselwebben. Het kost tijd om tot voldoende onderbouwde antwoorden te komen. Daarbij zet Nederland in op regionale samenwerking, conform art 5.2 van de KRM. Het kan daardoor langer duren om over een onderwerp (zoals een indicator) overeenstemming te bereiken, maar het resultaat is dan wel een uniforme beoordeling op regionaal niveau. Nieuwe inzichten die het resultaat zijn van bijvoorbeeld onderzoek, of samenwerking in EU of OSPAR-verband, kunnen – als daar aanleiding voor is en op een geschikt moment – worden opgenomen in het verdere implementatieproces. Een eerstvolgende gelegenheid hiervoor is het KRM-Programma van Maatregelen (2028). Deelzienswijze 5.20 gaat nader in op de inzet onder D11. Voor D7 wordt niet aan de goede milieutoestand getoetst. Overigens is nog niet al het staand beleid al volledig uitgevoerd en is er ook nog vastgesteld voorgenomen beleid. Van het vigerende Programma van Maatregelen (Mariene Strategie deel 3 uit 2022) is een deel van de maatregelen uitgevoerd, de rest is nog in voorbereiding. Daarnaast kan het een tijd duren voordat de effecten van maatregelen zichtbaar worden, bijvoorbeeld vanwege de tijd die het ecosysteem nodig heeft om te kunnen herstellen.	Nee
5	3	• Hoewel in het document het voorzorgsbeginsel en de ecosysteembenadering worden genoemd als uitgangspunten (p. 11), wordt dit in de praktijk nauwelijks zichtbaar vertaald naar concrete maatregelen. Terwijl bij het merendeel van de descriptoren de Goede Milieutoestand (GMT) aantoonbaar niet is behaald én de wetenschappelijke kennis vaak ontoereikend is, wordt gekozen voor een afwachtende houding. Onzekerheid over ecologische effecten mag geen reden zijn om noodzakelijke actie uit te stellen.	Het KRM-Programma van Maatregelen (Mariene Strategie Deel 3) wordt eind 2027 geactualiseerd. Gedurende het totstandkomingsproces kunnen belanghebbenden voorstellen voor aanvullende maatregelen meegeven. Het kabinet zal in het kader van de M53 2028 besluiten over eventuele aanvullende maatregelen. Over maatregelen voor het beschermen van gebieden is in het Noordzeeakkoord afgesproken en vervolgens in het Programma Noordzee 2022-2027 vastgelegd dat 15 procent van het Nederlandse deel van de Noordzee wordt gevrijwaard van bodemberoerende visserij. Momenteel is deze vrijwaring in 7,2 procent van de Nederlandse Noordzee een feit. Het resterende deel van de voorgenomen maatregelen zal in de komende jaren van kracht worden.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Integendeel: dit is bij uitstek het moment om het voorzorgsbeginsel daadkrachtig toe te passen. Wij roepen dan ook op tot directe en concrete inzet van extra maatregelen met name in kwetsbare en beschermde gebieden om verdere schade aan het mariene ecosysteem te voorkomen.		
5	4	• Belangrijke verplichtingen uit Europees natuurbeleid dienen structureel verantwoord te worden in de KRM-implementatie: - o De EU-Biodiversiteitsstrategie vereist de aanwijzing van ten minste 30% effectief beschermde gebieden, waarvan 10% strikt beschermd (ofwel: deze gebieden moeten gevrijwaard zijn van alle beheersbare menselijke activiteiten), conform specifieke EU-richtlijnen. De KRM moet hierop anticiperen om volledige implementatie te waarborgen. - o De EU Natuurherstelverordening stelt duidelijke verplichtingen aan natuurherstel. Integratie van deze verordening in de milieudoelstellingen en maatregelen van de KRM is essentieel. De Noordzee en IVN in het project Schone rivieren (www.schonerivieren.org) en de eerste zwerfvuil tellingen onderstrepen dat we inderdaad te maken hebben met een bron van grote vervuiling. Er hoeft in principe niet meer kennis te worden gegenereerd alvorens maatregelen kunnen worden genomen.	Zie deelzienswijze 5.21	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
5	5	• Wij bevelen aan een integrale impact assessment uit te voeren van de voorgestelde herziening van de Mariene Strategie, met als doel te toetsen of de volledige uitvoering van de gestelde maatregelen daadwerkelijk leidt tot het behalen van de vereiste Goede Milieutoestand conform de KRM.	De milieudoelen uit de Mariene Strategie deel 1 worden verder uitgewerkt in het KRM-Programma van Maatregelen (Mariene Strategie deel 3 2028). Het is wetenschappelijk niet goed mogelijk om te bepalen of deze maatregelen zullen leiden tot het behalen van de GMT. Als alternatief wordt voor het gewenste zicht op effect, een cumulatieve analyse gedaan; deze is onderdeel van de impactanalyse voor maatregelen. Hiervoor wordt het SCAIRM-model (<i>Spatial Cumulative Assessment of Impact Risk for Management</i>) gebruikt. Zo kan de potentiële risicoreductie (Impact Risk) voor het mariene milieu door middel van KRM-maatregelen in kaart worden gebracht. Ook komt inzicht in welke mate de KRM-maatregelen bijdragen aan een (zich verder ontwikkelende) aanpak op weg naar de goede milieutoestand.	Nee
5	6	• Tot slot constateren wij inconsistenties in het document bijvoorbeeld in de gebruikte terminologie. In bepaalde tabellen, zoals Tabel 4.2, wordt de kolom 'implementatie' aangeduid als 'drempelwaarden'. Wij verzoeken om begrippen eenduidig en correct toe te passen in het gehele document.	In de kop bij tabel 4.2 behoort inderdaad 'implementatie' te staan in plaats van 'drempelwaarden'. Dit is nu gecorrigeerd.	Ja Correctie kolomkoppen in diverse tabellen
5	7	Goede milieutoestand, huidige milieutoestand, indicatoren en drempelwaarden D1: Vogels • D1C5 kwaliteit leefgebied: een verplichting die volgt uit de natuurherstelverordening is dat in 2050 voor alle vogelsoorten voldoende areaal leefgebied van goede kwaliteit moet zijn voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. We dringen aan op een optimale aansluiting van KRM en de natuurherstelverordening bij de gebruikte methodiek voor het bepalen van de kwaliteit en het areaal van het leefgebied. Maatregelen op basis van vrijwilligheid leveren (structureel) te weinig op en zonder wettelijke maatregelen zijn er geen sancties mogelijk.	De Natuurherstelverordening (NHV) bouwt voor het mariene ecosysteem expliciet voort op de KRM. LNVN hanteert daarom ook het uitgangspunt dat de methodieken uit de KRM ook worden aangehouden voor de NHV. In het programma Monitoring Onderzoek Natuurversterking Soortenbescherming (MONS) worden onderzoekstrajecten gestart naar o.a. pelagische vis, populatiemodellering, voedselwebmodellering en gevolgen en risico's van windparken. Hiermee komt aanvullende informatie beschikbaar om kwaliteit en areaal van leefgebied beter in kaart te brengen. Omdat een deel van de methodiek in OSPAR wordt ontwikkeld, zal LNVN hier ook in OSPAR-verband de aandacht op blijven vestigen.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
5	8	D1: Zeezoogdieren • Enkel de zeezoogdieren Grijze, Gewone zeehond en de Bruinvis worden benoemd. Ons verzoek is om te overwegen deze lijst aan te vullen met andere relevante soorten. • D1C1 – Incidentele bijvangst: Wij vragen ons af hoe met een drempelwaarde van 7.171 grijze zeehonden per jaar beoordeeld kan worden dat er sprake is van een goede milieutoestand voor deze doelsoort. Daarnaast is voor de Bruinvis vastgesteld dat de goede milieutoestand nog niet is bereikt. Welke aanvullende maatregelen worden overwogen om de bijvangst van Bruinvissen daadwerkelijk te reduceren? Indien de bijvangst van de Gewone zeehond niet wordt gemonitord of getoetst, is onduidelijk op basis waarvan geconcludeerd wordt dat de drempelwaarden niet worden overschreden. • D1C3 – Demografische kenmerken (pup-productie): er wordt geconcludeerd dat een goede milieutoestand is bereikt, terwijl er geen drempelwaarden zijn vastgesteld voor de pup-productie. Wij vragen ons af op welke basis deze beoordeling tot stand is gekomen. • Kunnen er kwantitatieve eisen geformuleerd worden voor het leefgebied van zeezoogdieren, zodat beter wordt beoordeeld of hun leefomgeving aan de ecologische vereisten voldoet.	De bruinvis en deze twee zeehondensoorten zijn veruit de meest voorkomende zeezoogdieren in het Nederlandse deel van de Noordzee. Dit blijkt ook uit het OSPAR-Quality Status Report. Voor twee andere soorten, de witsnuitdolfijn en dwergvinvis, is recent vastgesteld dat zij met enige regelmaat op het Nederlands deel van de Noordzee voorkomen. Voor deze soorten wordt dan ook een beoordeling gedaan in de aankomende rapportage voor de Habitatrichtlijn. Bij de volgende actualisatie van de MS1 (2030) zal de soortenlijst opnieuw worden bepaald op basis van de Habitatrichtlijnrapportage en de OSPAR-beoordeling. De in OSPAR-verband afgestemde drempelwaarden voor bijvangst zijn gebaseerd op gegevens over de populatie. Hiervoor verzamelt ICES gegevens die vervolgens worden verwerkt met gebruik van statistische methodieken. Nederland gaat uit van deze regionale drempelwaarde. Een hoge drempelwaarde kan alleen worden toegepast, als blijkt dat de populatie op een stabiel, hoog niveau is en – op basis van de huidige omstandigheden – ook het voortbestaan van de soort op de lange termijn gegarandeerd wordt geacht. Een beoordeling van de incidentele bijvangst van de gewone zeehond ontbreekt doordat weinig tot geen gegevens beschikbaar zijn en evenmin een indicator en drempelwaarde voorhanden zijn. Nederland zet zich in OSPAR-verband in voor de ontwikkeling van een indicator en drempelwaarde voor incidentele bijvangst van de gewone zeehond zodat bij de volgende MS1 wél een beoordeling kan worden gerapporteerd. Maatregelen tegen bijvangst van zeezoogdieren worden geconcretiseerd in het Programma van Maatregelen (Mariene Strategie deel 3, 2027). Het EU LIFE project CIBBRiNA speelt hierin een belangrijke rol. Binnen dit project is succes geboekt met de toepassing van ontsnappingspanelen in de netten van de pelagische visserij om de bijvangst van zeehonden tegen te gaan. Voor het terugdringen van de bijvangst van bruinvis onderzoekt CIBBRiNA onder meer de toepassing van akoestische en visuele afschrikmiddelen (resp. pingers en kralen) in de staandwantvisserij. Tevens werkt het project CIBBRiNA aan verbetering van mitigatietechnieken door rond netten hydrofoons en camera's te plaatsen. Voor de pupproductie van de grijze zeehond zijn een regionaal afgestemde indicator en een bijbehorende drempelwaarde vastgesteld. De analyses die hieraan ten grondslag liggen, worden op regionaal niveau gedaan door een internationale werkgroep. Zoals de KRM vraagt, worden ook indicatoren en drempelwaarden zoveel mogelijk op regionaal niveau ontwikkeld en afgestemd. Voor de pupproductie van de gewone zeehond bestaat geen OSPAR-indicator of drempelwaarde.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		• Is er, naast de internationale drempelwaarde voor de bijvangst van Grijze zeehonden in de Noordzee, ook een specifieke drempelwaarde voor de Nederlandse Noordzee vastgesteld? • In het kader van D1C3, is er bij de beoordeling van pup-productie van de gewone zeehond specifiek gekeken naar de situatie in het Zeeland Deltagebied? Indien dat niet het geval is verzoeken wij dit alsnog te doen • D1C5 leefgebied Zeezoogdieren. De goede milieutoestand is gedefinieerd als 'geschikt' voor de Gewone en Grijze zeehond en Bruinvis. Ons verzoek is om aan de gedefinieerde goede milieutoestand ook kwantitatieve indicatoren toe te wijzen en dit duidelijk te linken aan de doelstellingen van de Habitatrichtlijn. • Tot slot willen wij wijzen op het belang van mogelijke effecten van akoestische verstoring ('masking') op zeezoogdieren. Recente bevindingen (bijv. onderzoek van Coen Elemans, National Geographic 2024) tonen aan dat het gezang van baleinwalvissen frequenties gebruikt die overlappen met scheepsgeluid, wat de communicatie en voortplanting ernstig kan beïnvloeden. Wij adviseren om deze inzichten mee te nemen bij de beoordeling van geluidsimpact op zeezoogdieren.	Nederland rapporteert echter wel over de pupproductie van de gewone zeehond en gaat daarvoor uit van de telresultaten die in trilateraal Waddenzeeverband zijn gerapporteerd voor de gebieden 'Nederland', 'Nedersaksen en Hamburg', 'Sleeswijk-Holstein' en 'Denemarken'. De Zeeuwse delta blijft daarmee buiten beschouwing, maar dit geeft slechts een kleine onderschatting, omdat meer dan 99 procent van de Nederlandse zeehondenpups wordt geboren in de Waddenzee. Ook in trilateraal verband zijn geen drempelwaarden vastgesteld. Nederland is voorstander van de ontwikkeling van een indicator voor pupproductie van de gewone zeehond, zowel in trilateraal Waddenzeeverband als in OSPAR. Het is nog niet mogelijk om de eisen aan het leefgebied van zeezoogdieren te kwantificeren. Om die reden is het criterium D1C5 Kwaliteit leefgebied voor alle drie de soorten als 'onbekend' beoordeeld. Het is daarom ook geen onderdeel van de integrale beoordeling. Nederland werkt hard aan een betere beoordeling van de effecten (ook de cumulatieve) van verschillende drukfactoren, zodat bij de volgende actualisatie van de Mariene Strategie deel 1 wél een algehele beoordeling van D1C5 mogelijk is. De beoordeling van D1C5 is in deze actualisatie gebaseerd op expert judgement, waarbij (inderdaad) gebruik is gemaakt van de HR-rapportage (2019), maar ook van het QSR (OSPAR, 2023). De kwaliteit van het leefgebied is ingeschat op basis van beschikbare kennis over de omvang en het effect van drukfactoren die de populatie, de verspreiding en het leefgebied van zeezoogdieren negatief beïnvloeden. Het belangrijkste effect van continu onderwatergeluid op zeedieren is volgens de huidige inzichten maskering van de natuurlijke geluidsomgeving. Maskering belemmert vitale functies voor mariene soorten, zoals communicatie en oriëntatie. In de beoordeling, gebaseerd op de Jomopans-resultaten, is maskering ook als uitgangspunt genomen. Om meer inzicht te krijgen in de werking en effecten van maskering worden daartoe studies opgezet, onder meer in het Wozep-programma.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
5	9	D1: Vissen, koppotigen en pelagische habitats • Wij verzoeken u om drempelwaarden voor bijvangst van vis en inktvis te bepalen en toe te voegen. Wij achten dit mogelijk op basis van decennialange informatieverzameling binnen visserijmonitoringprogramma's, waaruit de urgentie van drempelwaarden blijkt.	De KRM vereist dat beoordelingsmethodieken, inclusief bijbehorende drempelwaarden, regionaal worden afgestemd. Op dit moment is onvoldoende nationale en internationale wetenschappelijke consensus om op verantwoorde wijze generieke drempelwaarden vast te stellen voor deze soortgroepen. Doordat op een aantal soorten koppotigen gericht wordt gevestigd, is het ook nog een vraag hoe om te gaan met de term 'incidentele' bijvangst. Nederland draagt in internationaal verband actief bij aan de ontwikkeling van deze drempelwaarden – onder andere binnen regionale samenwerkingsverbanden zoals OSPAR en ICES en het LIFE IP-bijvangstproject CIBBRiNA. Het opstellen van ecologisch onderbouwde drempelwaarden vereist een zorgvuldige analyse van soortspecifieke gevoeligheden, cumulatieve effecten, populatiedynamiek en gegevens over bijvangstdruk. Deze kennisontwikkeling is complex en vergt nadere uitwerking op zowel ecologisch als beleidsmatig niveau. Het Rijk blijft zich inzetten om via deze internationale trajecten tot een breed gedragen methodiek en toepasbare drempelwaarden te komen, zodat deze bij de volgende actualisatie van de MS1 in 2030 kunnen worden ingezet.	Nee
5	10	D2: Niet-inheemse soorten • Graag zien wij een drempelwaarde vastgesteld en toelichting wat deze drempelwaarde inhoudt en hoe deze tot stand is gekomen.	Zie deelzienswijze 5.24	Nee
5	11	D3: Commercieel geëxploiteerde soorten vis, schaal- en schelpdieren • Criterium D3C3 is nog steeds niet uitgewerkt. Graag zien wij opgenomen wanneer de door ICES uitgewerkte passende indicatoren operationeel worden. • Ondanks eerdere inbreng is het volgende nog niet verwerkt in de factsheets voor D1, D3 en D4. Wij verzoeken dit alsnog expliciet op te nemen: Om de doelen 1.7 en 4.1 te realiseren, kunnen aanvullende visserijbeperkende maatregelen nodig zijn.	In 2024 heeft ICES de Europese Unie geadviseerd over acht indicatoren die eventueel gebruikt kunnen worden om veranderingen in populatiestructuur aan te kunnen duiden wanneer wordt gevestigd op of onder Fmsy-niveau (ICES, 2024). Voor het operationaliseren van deze indicatoren is op regionaal niveau verdere uitwerking nodig. Verschillen in karakteristieke populatie-eigenschappen van soorten en bestanden, kunnen het nodig maken om (combinaties van) verschillende indicatoren te gebruiken om iets te kunnen zeggen over een bestand onder criterium D3C3. De operationalisering van indicatoren wordt ook bemoeilijkt door het ontbreken van duidelijke drempelwaarden. Nederland neemt actief deel aan ICES-werkgroepen en -workshops die dit criterium uitwerken. Naar verwachting kunnen de indicatoren bij de volgende actualisatie van MS1 (2030) operationeel zijn. De tekst in de factsheet voor D3 in Bijlage VIII in de Ontwerp MS1 was niet meer actueel. Dit is nu zodanig aangepast dat de MS1 de huidige situatie rondom operationalisering van D3C3-indicatoren weergeeft. Om maatregelen te kunnen treffen t.b.v. de voedselbeschikbaarheid voor vogels is eerst meer kennis nodig over dit onderwerp. Op dit moment is onvoldoende duidelijk welke drukfactoren de meeste impact hebben en in welke mate deze impact ecologisch onverantwoord is.	Ja Aanpassing in tekst: (p.191) Naast visserijsterfte (D3C1) en paaibio-massa (D3C2) benoemt het Commissiebesluit 2017/848/EU als primair criterium D3C3 <u>Populatieopbouw van commercieel geëxploiteerde bestanden</u>. In de KRM-handreiking (EU, 2022) worden voor het uitwerken van beoordelingen onder D3C3 indicatoren voor lengte, leeftijdsverdeling en volwassenheid aangehaald, maar specificaties ontbreken nog.

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Voor zeevogels is een minimale biomassa van prooisorten vereist van ten minste één derde van de onbeviste toestand (bron: Cury et al. 2011. Global sea-bird response to forage fish depletion – one-third for the birds. Science 334, 6063, p1703-1706). Een visserij-druk onder FMSY kan al te hoog zijn om de noodzakelijke prooibeschikbaarheid te garanderen.	Zoals benoemd bij milieudoelen 1.7 en 4.1 zullen verschillende onderzoeken onder het MONS-programma inzicht geven in zowel de voedsleecologie van zeevogels als de verspreiding en biomassa van pelagische vis. Op basis van deze inzichten kunnen onderbouwde keuzes worden gemaakt over de geschikte maatregelen om het milieudoel te realiseren.	<u>Dit criterium is nog niet uitgewerkt vanwege onduidelikheden tussen doelstellingen van MSY en de voor D3C3 relevante soortspecifieke leeftijd- en grootteverdeling. In februari 2024 heeft ICES, in opdracht van de Europese Commissie, acht mogelijke indicatoren geïdentificeerd die kunnen worden gebruikt om veranderingen in populatiestructuur aan te kunnen duiden wanneer wordt gevestigd op Fmsy-niveau (ICES, 2024). Deze indicatoren zijn echter nog niet operationeel door gebrek aan regionale afspraken over welke (combinatie van) geïdentificeerde indicatoren moeten worden toegepast voor de invulling van D3C3. Dit komt vooral door de verschillen in karakteristieke populatie-eigenschappen, zoals bijvoorbeeld het verschil tussen kort- en langlevende soorten. Naar verwachting is het mogelijk om een beoordeling voor criterium D3C3 op te nemen in de volgende MS1 in 2030.</u>

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
				Bron ICES. 2023 geactualiseerd naar: ICES. (2024). Advice on identifying operational indicators and defining usable threshold values (reference points) for criterion D3C3 under MSFD decision (EU) 2017/848. In Report of the ICES Advisory Committee, 2024. ICES Advice 2024, sr.2024.01. https://doi.org/10.17895/ices.advice.25265284
5	12	D4: Voedselwebben • De status van alle drie elementen: primaire producenten, secundaire producenten en demersale vis in de Internationale Noordzee is beoordeeld als 'niet goed'. Voor de overige elementen wordt genoemd dat er geen indicatoren beschikbaar zijn (p 192). Komen deze nog beschikbaar? Graag zien we een toelichting opgenomen worden in de definitieve versie. • D4C2 Evenwicht tussen trofische gilden. Ons verzoek is om hier een trofisch niveau van benthische soorten (niet vissen) toe te voegen (de lijst is nu beperkt tot de trofische gilden fytoplankton, zoöplankton en vis). • FC2: aandeel grote vissen is de enige indicator met een drempelwaarde. Wat is de reden dat er geen drempelwaardes zijn voor FC3: gemiddelde maximale lengte en FW3: grootte samenstelling in visgemeenschap?	De KRM vraagt om een regionaal afgestemde beoordeling. Daarom gaat Nederland bij de beoordeling van voedselwebben uit van de indicatoren die in het OSPAR-QSR zijn uitgewerkt. Op regionaal niveau zijn nog geen benthische indicatoren beschikbaar voor Voedselwebben, maar er wordt gewerkt aan de ontwikkeling van indicatoren voor andere trofische gilden. Nederland neemt hier actief aan deel. Ten behoeve van de volgende OSPAR-QSR-beoordeling zal worden gewerkt aan nieuwe indicatoren en drempelwaarden voor vissen binnen voedselwebben. Bij de ontwikkeling van deze indicatoren, zoals voor gemiddelde maximale lengte en grootteverdeling in visgemeenschappen, wordt rekening gehouden met de meest recente wetenschappelijke inzichten. Ook de indicator voor voedselbeschikbaarheid op verschillende niveaus, waaronder benthos, wordt op regionaal niveau in OSPAR-verband ontwikkeld. Nederland neemt hier actief aan deel. Resultaten van het MONS-onderzoek zouden kunnen bijdragen aan deze indicatorontwikkeling. De beoordeling van criterium D4C3 is uitgebreid met twee indicatoren (FC2 en FC3); in de vorige planperiode was alleen de indicator FW3 beschikbaar. De drie beoordeelde indicatoren geven gezamenlijk weliswaar een redelijk beeld van de grootteverdeling, maar beperken zich tot demersale (sub-apexpredatoren) vis. Een beter en vollediger beeld zal ontstaan als ook andere visgilden kunnen worden beoordeeld. Momenteel werkt OSPAR aan een nieuwe indicator voor vissen binnen voedselwebben, die mogelijk voor de komende OSPAR-Intermediate Assessment (2029) kan worden gebruikt voor het beoordelen van criterium D4C3.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		(Wanneer) worden er drem-pelwaardes opgesteld voor de deze indicatoren? Graag zien we een toelichting opgenomen worden in de definitieve versie. • FC2: uit onderzoek van Greenstreet et al. (2016) (Modelling the effects of fishing on the North Sea fish community size composition - ScienceDirect) blijkt dat de indicator voor het aandeel grote vissen op basis van Greenstreet et al. (2011) voornamelijk een maat is om ottertrawl effort te controleren. Overeenkomstig het voorgaande punt bevelen we aan om voortschrijdend inzicht uit nieuw onderzoek voor de bepaling van indicatoren op te nemen. • Graag zien we opgenomen wanneer de indicator voor voedselbeschikbaarheid op verschillende trofische niveaus ontwikkeld zal worden en wij adviseren om de volgende indicatoren hierbij op te nemen: - o Aantal soorten foerageervissen waarvoor quota zijn opgesteld en nageleefd die rekening houden met voldoende voedselbeschikbaarheid voor vogels en zeezoogdieren. - o Aantal soorten vis waarvoor quota zijn opgesteld en nageleefd die rekening houden met de groottestructuur die nodig is voor het behalen van de GMT.		

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
5	13	D5: Eutrofiëring • De constatering dat een groot deel van de Nederlandse Noordzee niet aan de goede milieutoestand voldoet, wordt genuanceerd door te wijzen op gebiedsindeling en druk uit buurlanden. Het is onduidelijk in hoeverre dit bij Duitsland en Denemarken even zwaar weegt. Wij adviseren om hierover eerder het gesprek aan te gaan en een concreet voorstel te doen om grensoverschrijdende samenwerking te versterken.	Het beoordelingsgebied Oostelijke Noordzee, dat Nederland deelt met Duitsland en Denemarken, voldoet op een beperkt aantal plekken niet voor de indicator zuurstof nabij de bodem. Deze plekken vallen buiten het Nederlandse deel van de Oostelijke Noordzee. Het Nederlandse deel van de Oostelijke Noordzee maakt 45,6 procent uit van de oppervlakte van het NCP, een aanzienlijk gebied. De beoordeling van de Oostelijke Noordzee – en alle overige beoordelingsgebieden – is in OSPAR afgestemd en Nederland rapporteert dan ook op grond van de gezamenlijke beoordeling. Voor het verbeteren van de status van dit gebied en andere eutrofiëringsprobleemgebieden, zoals de rivierpluimen van de Rijn, Maas en Schelde, wordt in OSPAR met modellen gewerkt aan het vaststellen van Maximum Allowable Inputs om de status te verbeteren. Hieruit komen reductieopgaven voort voor de vrachten nutriënten vanuit de bijdragende rivieren. Vanwege het grensoverschrijdende karakter van zowel rivieren als eutrofiëring-beoordelingsgebieden zal dit een gezamenlijke opgave zijn, waarover de OSPAR-verdragspartijen overeenstemming moeten bereiken. Deze opgave is onderdeel van de North East Atlantic Environment Strategie 2030 van OSPAR. De uitvoering van deze opgave zal grotendeels verlopen via de KRW en de internationale samenwerking in de Riviercommissies, zie onder ‘Milieudoelen’. Ook daarover is contact met o.a. Duitsland.	Nee
5	14	D6: Integriteit van de zeebodem en benthische habitats • De Europese drempelwaarden bepalen dat per breed habitatype niet meer dan 2 procent aan oppervlakte mag zijn verloren (D6C4), en dat de milieukwaliteit niet negatief mag zijn beïnvloed in meer dan 25 procent van de oppervlakte (D6C5). Aangegeven wordt dat geen drempelwaarde van de milieukwaliteit is vastgesteld en dat niet duidelijk is hoe de oppervlakte van ‘geschade’ habitats te bepalen is en daarom de 25 procent niet is toegepast in Nederland. Gezien de slechte milieutoestand van deze habitatypes worden wij graag op de hoogte gehouden van de ontwikkeling van deze drempelwaarde en verzoeken wij u dringend om deze over te nemen – NB: zonder de toevoeging ‘al dan niet’.	Zoals in de MS1 op blz. 249 staat vermeld worden de drempelwaarden onder Descriptor 6 uitgewerkt in de Europese werkgroep TG Seabed. De voortgang en de opgestelde documenten in dit proces zijn openbaar en hier te bereiken. In dit verband zijn de volgende twee documenten noemenswaardig: de recent aangenomen Assessment of sea-floor integrity under the EU Marine Strategy Framework Directive (Supplementary information to the Article 8 assessment guidance) en de Article 8 MSFD Assessment Guidance (MSFD GUIDANCE DOCUMENT 19). Het door de Marine Strategy Coordination Group (MSCG) vastgestelde MSFD CIS work programme 2024-2027 met daarin de tijdlijn voor de verschillende descriptoren is hier te vinden. De term ‘al dan niet’ is toegepast omdat lidstaten conform de Mededeling van de Commissie betreffende drempelwaarden (C/2024/2078) niet langer verschillende nationale drempelwaarden mogen gebruiken zodra dergelijke drempelwaarden op EU-, regionaal of subregionaal niveau zijn vastgesteld. Wanneer de lidstaten deze drempelwaarden niet kunnen gebruiken, met name wanneer zij de beoordeling als onderdeel van de MS1 actualiseren, moet dit naar behoren worden gemotiveerd. Dit betekent dat de redenering dient te beginnen bij de vastgestelde drempelwaarde, maar dat hier onderbouwd van afgeweken kan worden. Verdere specificatie van D6C5 is op dit moment niet mogelijk omdat nog geen drempelwaarde is vastgesteld. De beschrijving van de GMT is tot dat moment kwalitatief. Naar verwachting kan de drempelwaarde bij de volgende actualisatie van de MS1 in 2030 wel worden opgenomen in de beschrijving van de GMT.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		• D6C5 'De impact van menselijke activiteiten op de kwaliteit van benthische habitattypen in het Noordzee deel van de Noordzee is beperkt'. We verzoeken u om dit doel verder te specificeren om het concreet en meetbaar te maken. Bijvoorbeeld: 'is beperkt tot een niveau dat overeenkomt met de EU-drempelwaarden, dat een gezond niveau van structurele en functionele benthische biodiversiteit mogelijk maakt' of 'Het functioneren en de samenstelling van benthische habitats worden niet negatief beïnvloed door menselijke activiteiten'. • D6C5: Aangegeven wordt dat bij de beoordeling van D6C5 vooral de (kwantitatieve) input van criteria D6C3, D6C4 en D7C2 moet worden meegenomen. Vooralsnog is dit niet mogelijk omdat voor die criteria nog geen drempelwaarden zijn vastgesteld. Wij verzoeken u dringend om deze drempelwaarden vast te stellen en hier een tijdspad aan te verbinden. Bovendien is het is duidelijk uit de BH2b en BISI indicatoren dat de kwaliteit van benthische habitattypen sterk samenhangt met de patronen in visserij intensiteit. Wij raden daarom aan om additionele en concrete maatregelen om de visserij intensiteit te verlagen aan te vullen.	Maatregelen om de visserij-intensiteit te verlagen zijn overeengekomen in het kader van het Noordzeeakkoord en daarna opgenomen in het KRM-Programma van Maatregelen 2022. De uitvoering van deze maatregelen is in volle gang. Daarnaast worden in het Noordzeeoverleg afspraken gemaakt over de 1,2 procent gebiedsbescherming die nog niet ruimtelijk is ingepast. Zie m.b.t. additionele maatregelen om de visserij-intensiteit te beperken ook het antwoord op zienswijze 7.24. Het is nog niet mogelijk om de analyses in het kader van de Natuurherstelverordening voor de biogene riffen mee te nemen in de huidige MS1 (zie ook het antwoord onder 4.6). Naar verwachting dit wel mogelijk bij de volgende actualisatie, omdat herstelmaatregelen voor mossel- en oesterbanken een vereiste zijn onder de NHV en de doelstellingen voor de KRM en NHV op dit punt op elkaar aansluiten. De beoordeling voor de KRM gaat over de huidige milieutoestand (artikel 8) en houdt geen rekening met toekomstige ontwikkelingen. Toekomstige ontwikkelingen spelen wél mee bij het formuleren van de milieudoelen (artikel 10) die zijn gericht op het bereiken en/of behouden van de goede milieutoestand. Milieudoelen 6.1, 6.4 en 6.5 hebben (ook) betrekking op zandwinning. Toestaan van zandwinning is altijd gebonden aan vergunningseisen. Nu in het kader van de KRM de drempelwaarde voor 'fysiek verlies' is vastgesteld, wordt ook deze meegenomen in de eisen van het vergunningstraject voor onder meer zandwinning. De huidige inschatting is dat bij ondiepe zandwinning het verlies aan habitat beperkt blijft. In gebieden waar zandwinning eventueel kan worden vergund zal ondiepe zandwinning naar verwachting niet leiden tot habitatverlies.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		• D6C4: Verlies aan oppervlakte per breder habitat-type. Aangegeven wordt dat bij de bepaling van het verlies aan oppervlakte per breder habitattype de habitats biogene riffen niet in de analyse zijn meegenomen, ondanks dat actief herstel van biogene riffen een specifiek milieudoel is. Wij verzoeken u om de analyses in het kader van de Natuurherstelverordening voor deze habitats mee te nemen en te integreren evenals een duidelijk aan te geven binnen welke tijdsperiode deze habitats gekwantificeerd zullen worden. • In de beschrijvingen van verlies van zeebodem en verstoring van zeebodem wordt ook aandacht besteed aan zandwinning, waarbij gesteld wordt dat verlies beperkt blijft als de winning ondiep plaatsvindt. Dit is niet noodzakelijkerwijs het geval. Bovendien wordt er steeds vaker steeds dieper gewonnen. In het hoofdstuk over het gebruik van de Noordzee staat bovendien dat zandwinning zal toenemen. De nuancering dat verlies beperkt blijft moet dus weggelaten worden, én het bewustzijn over de toekomstige toename meegenomen worden in de beoordeling.		

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
5	15	D7 Hydrografische eigenschappen • Wij adviseren aandacht te besteden aan vier hoofdpunten rond zandwinning in relatie tot de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM): - o Ten eerste constateren wij dat in de tekst wordt gesuggereerd dat zandsuppleties ten behoeve van kustverdediging mogelijk buiten de reikwijdte van de KRM vallen. Wij adviseren om de effecten van deze suppleties wél te monitoren en te evalueren, gezien hun potentiële impact op het mariene ecosysteem. - o Ten tweede vragen wij om een duidelijker onderscheid tussen diepe en ondiepe zandwinning. De huidige focus ligt op de veronderstelde tijdelijkheid van de effecten van ondiepe winning, terwijl deze in de praktijk steeds minder zullen voorkomen. De effecten van diepe zandwinning kunnen echter aanzienlijk zijn en mogen niet zonder meer als tijdelijk worden beschouwd. De beschrijving op pagina 9 dat een veranderde bodemdiergemeenschap een tijdelijk effect betreft, is hiermee niet in overeenstemming. Wij verzoeken om duidelijk aan te geven op welke manier wordt bepaald of de kwaliteit van de nieuw gevormde habitat vergelijkbaar is met die van de oorspronkelijke situatie.	Als onderdeel van het Programma Kustlijnzorg monitort Rijkswaterstaat jaarlijks de ligging van de basiskustlijn en de toestand van het kustfundament. Op basis van deze monitoring worden suppleties jaarlijks geactualiseerd. Activiteiten in het belang van de nationale veiligheid (zoals ook het geval is geweest bij de Deltawerken, Afsluitdijk en overige kustverdediging), vallen inderdaad buiten de reikwijdte van de KRM (conform KRM, artikel 2). Ze blijven daardoor buiten beschouwing bij het meten en beoordelen van verlies van habitat (D6C1/D6C4). De effecten van suppleties op het ecosysteem worden wel meegenomen, indien relevant. Vaak zijn effecten van deze activiteiten niet te apart te onderscheiden van die van andere activiteiten. De effecten van suppleties worden niet in de beoordeling van D7 meegenomen omdat ze worden beschouwd als 'tijdelijke hydrografische wijzigingen', die op relatief korte termijn door natuurlijke processen worden hersteld. Descriptor 7 gaat over permanente veranderingen. In de achtergronddocumentatie voor D7 bij MS1 is uiteengezet hoe deze afweging is gemaakt. In de beoordeling van hydrografische eigenschappen in de Ontwerp MS1 is al onderscheid gemaakt tussen ondiepe (tot aan 2 m) en diepe zandwinning. Zie tekst 'Uitgaande van de huidige inzichten wordt aangenomen dat zandwinning tot 2 meter diep geen gevolgen heeft van permanente aard'. In het achtergronddocument van Van Dijk (2023) is verder ingegaan op de onderverdeling tussen middeldiepe (2-6 m) en diepere zandwinputten (> 6 m). In tabel 7.3 in de factsheet van D7 is specifiek het oppervlak van diepere (>2 m) zandwinningen opgenomen. Het effect op bodemhabitats is apart beoordeeld onder criterium D7C2. De verwijzing in de tekst naar tijdelijke effecten heeft betrekking op situaties waarin ecologisch herstel binnen een beperkte tijdspanne is aangetoond. Daarbij is ook verwezen naar kennisleemtes die momenteel in onderzoeksprogramma's (zoals OR-ELSE) verder worden onderzocht. De Mariene Strategie wordt wettelijk periodiek geactualiseerd, maar nieuwe inzichten kunnen ook tussentijds worden benut. In de beoordeling van de MS1 zijn bijvoorbeeld resultaten uit recente studies en modelonderzoek al meegenomen, vooruitlopend op nog te publiceren eindresultaten. Ook wordt binnen regionale kaders (zoals OSPAR) actief samengewerkt aan indicatorontwikkeling, zodat wetenschappelijke voortgang, waar mogelijk, eerder wordt geïmplementeerd in beoordeling en beleidsvorming.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		o Ten derde verwijst de tekst naar lopend onderzoek, onzekerheden en een herziening in 2030. Wij vragen ons af of het mogelijk is om nieuwe wetenschappelijke inzichten tussentijds te integreren in beleid en uitvoering, in plaats van te wachten tot de volgende herziening. o Tenslotte zou er (meer) aandacht moeten zijn voor natuurinclusieve en nature-based alternatieven voor zandwinning ten behoeve van suppleties. • Daarnaast pleiten wij voor het vaststellen van drempelwaarden voor deze descriptor, zodat effecten beter meetbaar en toetsbaar worden. • Concrete aandachtspunten: o D7C1: Wordt het areaal van het 'hydrografisch gewijzigde gebied' uitsluitend gedefinieerd als het oppervlak van het windpark, of omvat dit ook omliggende gebieden die permanent zijn veranderd door de aanwezigheid van het windpark? o D7C2: Er lijken verschillen te bestaan tussen de cijfers voor D7C1 en D7C2. Graag zien wij een toelichting opgenomen hoe deze verschillen tot stand komen en hoe de relatie tussen beide indicatoren wordt geïnterpreteerd.	Hoewel natuurinclusieve en nature based alternatieven voor zandwinning relevante ontwikkelingen zijn binnen de ruimtelijke inrichting en waterbouw, valt dit onderwerp buiten de scope van de MS1. Op dit moment zijn nog geen drempelwaarden voor D7 vastgesteld. Nederland herkent de wenselijkheid om deze drempelwaarden te ontwikkelen. Uitgaande van Commissiebesluit 2017/848/EU gaat het dan om regionale vaststelling/definiëring van wanneer sprake is van schadelijke effecten op benthische habitats als gevolg van permanente hydrografische wijzigingen (D7C2). De beoordeling van D7C1 is input voor de beoordeling van D7C2. Ook over deze beoordelingswijze is regionale afstemming nodig. In dit kader neemt Nederland het voortouw in een expertgroep onder OSPAR om samen met andere landen indicatoren en beoordelingskaders voor hydrografische eigenschappen te ontwikkelen. Dit proces is recent van start gegaan en kan in de toekomst leiden tot het vastleggen van drempelwaarden. Voor D7C1 is gebruikgemaakt van modelstudies waarin per locatie is onderzocht of de effecten zich beperken tot het windpark zelf of ook daarbuiten optreden. In de beoordeling zijn per geval ook omliggende gebieden meegenomen, mits de verandering in stroming, sedimentatie of temperatuur als permanent is aangemerkt. De afbakening verschilt per locatie en is in de achtergronddocumentatie toegelicht. D7C1 en D7C2 zijn afzonderlijke indicatoren met verschillende benaderingen. D7C1 meet het oppervlak met permanente hydrografische verandering, ongeacht of dit leidt tot verlies van natuurlijk habitat. D7C2 daarentegen koppelt de hydrografische verandering aan veranderingen in habitattypen. Hierbij is het uitgangspunt dat een hydrografische verandering alleen meetelt wanneer dit leidt tot een aantoonbare verandering in het brede habitatype. De indiener merkt op dat de beschrijving technisch van aard is en verwarrend door het gebruik van verschillende eenheden. De beoordeling is primair gebaseerd op oppervlak en percentage ten opzichte van brede habitattypen. Andere eenheden, zoals temperatuurverschillen en verblijfsduur van watermassa's, zijn opgenomen ter onderbouwing van de afbakening van permanente veranderingen. Een nadere beschrijving van de gebruikte methodiek is opgenomen in Van Dijk (2023). Op dit moment bestaat nog geen algemeen erkende grenswaarde waarboven ecologische schade optreedt. In de MS1 is dan ook aangegeven dat de gekozen grenswaarde arbitrair is, en de beoordeling zeer voorlopig.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		De huidige beschrijving van hydrografische veranderingen is technisch van aard en op onderdelen verwarrend, onder andere door het gebruik van verschillende eenheden (dagen, percentages, temperaturen, oppervlaktes), zonder dat dit leidt tot een eenduidige conclusie. Naar onze mening zou de conclusie moeten luiden dat op dit moment nog geen 2% van de Nederlandse Noordzee schade ondervindt van permanente hydrografische veranderingen, maar dat dit percentage naar verwachting wel bereikt gaat worden. Daarbij constateren wij dat geen maatregelen worden genoemd om deze toename te beperken of te voorkomen, die we graag zien worden opgenomen.	Zoals hierboven aangegeven wordt in de komende tijd regionaal samengewerkt om tot een beter onderbouwde methodologie te komen. Programma's als Wozep en MONS kunnen hier een belangrijke bijdrage aan leveren. Maatregelen, waaronder eventuele beperkingen of alternatieven ter voorkoming van toekomstige toename van hydrografische veranderingen, worden als onderdeel van het KRM-Programma van Maatregelen (2028) overwogen.	
5	16	D8: Verontreinigende stoffen De huidige milieutoestand voldoet niet aan de normen, met name door de aanwezigheid van persistente, bioaccumulerende en toxische stoffen zoals PAK's, TBT en kwik. Ondanks het verbod op TBT zijn verdere stappen nodig. In lijn met de aanbevelingen van OSPAR (Ministerial Meeting 2025) adviseren wij dringend een nationaal verbod op het lozen van scrubberwater, te beginnen in de Nederlandse territoriale wateren, om zo de emissies van PAK's en zware metalen aanzienlijk terug te dringen.	Het ministerie van IenW heeft in de Kamerbrief (maart 2025) een nationaal verbod aangekondigd voor het lozen van scrubber waswater door open loop scrubbers in Nederlandse havens en binnenwateren. In juni dit jaar heeft Nederland ingestemd met een OSPAR-maatregel voor verbod op lozingen in binnenwateren en havens via open loop en closed loop scrubbers. Tevens doet OSPAR de aanbeveling om ook lozingen binnen de 12NM te verbieden. Volgens een <i>roadmap</i> die loopt tot 2027 wordt onderzocht of het wenselijk en uitvoerbaar is om de aanbeveling om te zetten in een formeel besluit. Nederland bereidt momenteel het nationale lozingsverbod in Nederlandse havens en binnenwateren voor. De categorie Y-residuen uit MARPOL Annex II, die onder voorwaarden mogen worden geloosd, hebben de aandacht. Binnen de IMO werkt Nederland aan de aanscherping van lozingseisen voor deze stoffen, zoals eerder is gecommuniceerd naar de Tweede Kamer. In 2024 zijn PFAS opgenomen op de LCPA-lijst van OSPAR (<i>List of Chemicals for Priority Action</i>) en daarmee op de Nederlandse lijst met Zeer Zorgwekkende Stoffen (ZZS).	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		• Daarnaast vragen wij aandacht voor categorie Y-residuen uit MARPOL Annex II, die onder voorwaarden mogen worden geloosd, maar schadelijk kunnen zijn voor het mariene milieu. Deze stoffen horen niet in zee thuis. • Wat betreft PFAS-verontreiniging bevelen wij aan om het milieudoel ambitieuzer te formuleren dan het huidige ‘terugdringen’. In navolging van OSPAR zou Nederland moeten streven naar ‘nagenoeg nul-emissie’ van door de mens gemaakte stoffen, met een concreet jaartal, zoals 2027, gekoppeld aan dit doel. • De strategie spreekt over kennishiaten bij D8C2: “Ook wordt in diverse soorten de ophoping van verontreinigende stoffen (bioaccumulatie) gevolgd. Zo heeft OSPAR een pilot-beoordeling van PCB’s in bruinvissen uitgevoerd (Pinzone et al. 2022). Toch kunnen deze indicatoren meestal geen direct verband aantonen tussen verontreinigingen en de effecten ervan, zoals de imposex-indicator wel doet. Totdat ook andere geschikte indicatoren beschikbaar komen, zet Nederland zich vooral in om de ontwikkelingen van stoffen in het milieu te blijven monitoren en maatregelen te treffen om verontreinigingen in het milieu te voorkomen.” Wat wordt er proactief gedaan aan de totstandkoming van deze indicatoren?	Dit resulteert in strengere regelgeving en toezicht op de emissies en het gebruik van PFAS, wat doorwerkt in o.a. verplichtingen rondom emissierapportage en minimalisatie van gebruik en uitstoot. Daarnaast wordt in EU-verband ingezet op een verbod op PFAS. Als dit EU-verbod van kracht wordt, zal het in de MS1 2030 worden verwerkt. Nederland is actief binnen diverse OSPAR-werkgroepen die zich richten op de totstandkoming van indicatoren. Recent is als pilot een OSPAR-beoordeling van PCB’s in bruinvissen uitgevoerd om effecten van stoffen op het mariene milieu beter in beeld te krijgen. Uit de pilot bleek een grote variabiliteit aan gegevens, wat verdere ontwikkeling van een indicator voor zeezoogdieren een uitdaging maakt. Ontwikkeling van indicatoren vraagt tijd en afstemming met andere OSPAR-landen; in het bijzonder voor het harmoniseren van gegevensverzameling. Nederland draagt bij aan het CONNECT-project van OSPAR voor het in beeld brengen van nu nog onbekende en mogelijk schadelijke stoffen. Tevens zetten Nederland en andere OSPAR-landen onderzoeken uit om effecten van aanwezige stoffen, waaronder PFAS, beter in beeld te krijgen. Dat geldt ook voor onderzoeken die bijdragen aan de ontwikkeling van indicatoren en eventuele maatregelen. Zie ook beantwoording 1.1 en 7.26.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
5	17	• Onder D8C1 (kennisleemtes over UXO's) vragen wij om duidelijkheid over hoe de KRM hiermee omgaat: wordt er beleid ontwikkeld voor onder-versus boven-wateropruiming, en hoe worden effecten op zee-zoogdieren, zoals Bruinvissen, meegewogen? Dit houdt ook verband met de eerste verkenning van geluidseffect op bruinvissen: Eerste verkenning afgerond naar effect van UXO-ontploffingen op bruinvissen - Noordzeeloket.	De betreffende passage onder D8C1 benoemt een kennishiaat aangaande effecten van vrijkomende schadelijke stoffen bij het tot ontploffing brengen van UXO's. Overwogen wordt om de pre-CEMP-lijst van OSPAR uit te breiden met energetische verbindingen afkomstig van munitie en hun derivaten. Met betrekking tot impulsief onderwatergeluid als gevolg van explosievenruiming is het volgende milieudoel opgenomen: '11.1 Beperken van geluid bij aanlegwerkzaamheden (continu en impulsief), en impulsief geluid als gevolg van seismisch onderzoek en explosievenruiming.' Onder het kennisprogramma Wozep is een eerste verkenning uitgevoerd naar de effecten van extra explosievenruiming voor de aanleg van windparken. De resultaten hiervan zijn verwerkt in het Kader Ecologie en Cumulatie (v5.0) voor de effectbeoordeling van Wind op Zee. Daarnaast heeft het ministerie van Defensie een onderzoek gestart naar alternatieve geluidarme methodes voor de ruiming van explosieven. De resultaten hiervan kunnen in de protocollen voor explosievenruiming worden verwerkt. De tekst in factsheet D11C1 is op dit punt geactualiseerd.	Ja Pg 311: Het protocol verplicht de toepassing van een Acoustic Deterrent Device (ADD) om vissen en zeezoogdieren te verbijten uit het gebied waar een explosief tot ontploffing wordt gebracht. <u>Het ministerie van Defensie is een onderzoek gestart naar alternatieve geluidarme methodes voor de ruiming van explosieven. De resultaten hiervan kunnen in de protocollen voor explosievenruiming worden verwerkt. Er zijn methoden in ontwikkeling om zonder explosies explosieven onschadelijk te maken, maar hierover zijn op dit moment nog te veel onzekerheden. Een bellenscherm als mitigerende maatregel is voor de Nederlandse situatie praktisch niet uitvoerbaar.</u>
5	18	D9: Verontreinigende stoffen in visserijproducten • PFAS-houdende stoffen zijn niet meegenomen in de beoordeling, omdat deze in de periode 2016–2021 nog niet onder de regelgeving vielen. Aangezien PFAS sinds 2022 wel als verontreinigende stoffen zijn vastgesteld, was het waardevol geweest als de strategie voor 2024–2030 ook had gereflecteerd op de beschikbare data uit de tussenliggende jaren (2022–2024).	De Mariene Strategie gaat bij voorkeur uit van Europees afgestemde beoordelingsperioden. Voor de actualisatie van de Mariene Strategie 2024 is dit de periode 2016 t/m 2021. Toepassing van vaste beoordelingsperioden is van belang om op Europees niveau KRM-beoordelingen van lidstaten te kunnen vergelijken. Voor de volgende actualisatie van de Mariene Strategie (2030) wordt de periode 2022–2027 beoordeeld. Omdat PFAS dan wél onder de regelgeving vallen, zullen deze stoffen bij de beoordeling worden meegenomen. Ook zonder inclusie van PFAS in de huidige beoordeling heeft de Mariene Strategie een milieudoel dat specifiek op PFAS is gericht: 'Milieudoel 8.8: Terugdringen van lozing en verspreiding van PFAS-houdende stoffen en andere opkomende stoffen waaronder medicijnresten, waardoor de toevoer naar mariene wateren wordt beperkt.'	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Dit zou de actualiteit en effectiviteit van het beleid versterken.		
5	19	D10: Marien zwerfafval • Wij pleiten voor aanvullende veiligheidseisen voor het transport van plastic pellets over zee, bijvoorbeeld door deze onder IMO-classificatie als gevaarlijke stof te brengen. • Daarnaast adviseren wij om, naast paraffine (wat we nog steeds op het strand vinden ondanks het Paraffine-convenant) ook kritisch te kijken naar categorie Y-ladingresiduen uit MARPOL Annex II. Hoewel deze ‘onder voorwaarden’ geloosd mogen worden, vormen zij een risico voor het mariene milieu. Dergelijke stoffen horen niet in zee thuis; het waswater met residuen zou verplicht in de haven moeten worden afgegeven voordat het schip vertrekt. • Wat betreft de meeteenheid voor D10C1 (zwerfafval op de zeebodem): deze is momenteel beperkt tot het percentage visnet-trekken met afval. Wij vragen of deze indicator kan worden uitgebreid met andere meetinstrumenten of technologieën, in lijn met de lopende discussie op EU-niveau.	De Internationale Maritieme Organisatie (IMO) heeft in het Actieplan ter bestrijding van marien plastic zwerfafval de ontwikkeling opgenomen van verplichte maatregelen om de milieurisico's van maritiem transport van plastic pellets in containers te beperken. Nederland zet zich binnen de IMO actief in om de voortgang van de uitvoering van deze maatregel te bevorderen. Over de noodzaak van een verplichte maatregel die strengere eisen oplegt aan het vervoer van plastic pellets per schip, bestaat al overeenstemming. Momenteel wordt gesproken over het beste juridische instrument om deze strengere eisen te kunnen stellen. Nederland werkt in IMO-verband aan de aanscherping van lozingseisen voor de categorie Y-residuen uit MARPOL Annex II, die onder voorwaarden mogen worden geloosd. Dit is al eerder gecommuniceerd naar de Tweede Kamer. Zie deelzienswijze 5.16 voor de beantwoording van de vraag over de inzet op aanscherping van lozingseisen van ladingresiduen. De monitoring van zwerfafval op de zeebodem wordt uitgevoerd volgens de EU- en OSPAR-guidelines en kent uitdagingen. Alle bestaande monitoringtechnieken voor dit afval hebben methodologische beperkingen. Om beter zicht te krijgen op de aanwezigheid, verspreiding en samenstelling van zwerfafval op de zeebodem is Nederland in 2020 gestart met het monitoren met de boomkor en in 2023 met een pilot waarbij de bodemschaaf is gebruikt. Gezien de lopende discussie op EU-niveau, heeft de Commissie het voornemen om visuele monitoring van zwerfafval op de zeebodem te stimuleren. Deze aanpak heeft naar verwachting voor Nederland geen toegevoegde waarde, vanwege het troebele water van de Noordzee. Nederland kiest daarom voor het verder ontwikkelen van de bodemschaafmethode en volgt intussen de ontwikkeling van nieuwe meetmethodieken.	Nee
5	20	D11: Onderwatergeluid • Het Nederlandse deel van de Noordzee voldoet momenteel niet aan de goede milieutoestand voor continu onderwatergeluid. Hoewel in de strategie wordt aangegeven dat er nog kennishiaten zijn, is reeds bekend dat onderwatergeluid ernstige schade kan veroorzaken aan mariene soorten.	Er zijn nog kennishiaten op het gebied van continu onderwatergeluid, maar deze verhinderen niet dat Nederland inzet op het verminderen van deze vorm van vervuiling. Het internationale DEMASK-project, geleid door Rijkswaterstaat, verkent de mogelijke beleidsopties voor het terugdringen van continu onderwatergeluid in de Noordzee. Zo wordt samenwerking gezocht met diverse stakeholders van alle sectoren die hierbij zijn betrokken. Ook binnen het Wind op zee ecologisch programma (Wozep) wordt onderzoek gedaan naar het maskerings-effect ('masking', zie ook deelzienswijze 5.8). Tevens speelt Nederland een actieve rol in de 'Experience building phase' van de IMO-richtlijnen uit 2023.	Ja Pag 310-311 Daarom is het een belangrijke stap dat de milieugroep van de IMO (MEPC) in juli 2023 nieuwe (vrijwillige) richtlijnen voor het veroorzaken van onderwatergeluid door schepen (URN, onderwater

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Het ontbreken van volledige wetenschappelijke zekerheid mag geen reden zijn om noodzakelijke maatregelen uit te stellen (voorzorgsbeginsel). • Als maritiem land met drukbevaren zeehavens draagt Nederland een bijzondere verantwoordelijkheid om internationaal het voortouw te nemen. Wij roepen op tot een ambitieuze inzet op IMO-niveau om onderwatergeluid substantieel te reduceren. • In afwachting van internationale limieten en regelgeving kunnen nationale stimuleringsmaatregelen worden ingezet, zoals het bevorderen van langzamer varen en financiële prikkels (bijv. havengeldkorting) voor aantoonbaar stillere schepen. • Tot slot wijzen wij op het internationale DEMASK-project, dat eind 2026 beleidsaanbevelingen zal opleveren voor effectieve reductie van onderwatergeluid. Nederland zou actief moeten anticiperen op de implementatie van deze inzichten.		radiated noise) heeft goedgekeurd. <u>Nederland levert een actieve bijdrage aan de 'experience building phase', waarin de IMO de nieuwste kennis en ervaringen rond het verminderen van onderwatergeluid verzamelt.</u> De scheepvaartsector kan een belangrijke bijdrage leveren aan het terugdringen van continu onderwatergeluid door de URN-richtlijnen in praktijk te brengen en/of dat te stimuleren. Een ander perspectief op verbetering ligt in de kansen om via de ruimtelijke ordening op zee (MSP, Marine Spatial Planning) de negatieve effecten van continu onderwatergeluid te beperken. <u>Het internationale DEMASK-project, geleid door Rijkswaterstaat, werkt in afstemming met stakeholders de mogelijke beleidsopties voor het terugdringen van continu onderwatergeluid in de Noordzee.</u>
5	21	Milieudoelen en implementatie D1: Biodiversiteit algemeen • Er is onvoldoende aandacht besteed aan het formuleren van concrete, meetbare doelen met duidelijke monitoring- en evaluatiemechanismen. De effectiviteit van beheermaatregelen wordt niet geëvalueerd of structureel gevolgd. Ook ontbreekt een koppeling met de doelstellingen uit de EU-biodiversiteitsstrategie	Elk milieudoel is zo SMART (Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdgebonden) mogelijk geformuleerd. Ook is aangegeven op basis van welke indicator(en) de voortgang wordt bepaald. Waar mogelijk is aan het behalen van het milieudoel een jaartal gekoppeld. Het monitoring- en evaluatiemechanisme dat de inspreker benoemt zit in de implementatiecyclus van de Mariene Strategie. Delen 1, 2 en 3 zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en de inhoud van elk deel heeft een weerslag op de andere delen. Het doel van 30 procent bescherming van zeegebieden, voortvloeiend uit de Conventie van Biodiversiteit en de Europese Biodiversiteitsstrategie etc., komt overeen met milieudoel 1.1, met verwijzing naar de kaders waaronder de bescherming moet	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		voor 2030. Hoewel het doel van 30% bescherming van zeegebieden weliswaar impliciet erkend wordt, wordt dit niet SMART gespecificeerd of gekoppeld aan verplichtingen uit bestaande EU-natuurwetgeving. Bovendien wordt de doelstelling van de EU-biodiversiteitsstrategie van 10% strikte bescherming geheel buiten beschouwing gelaten. Dit is een gemiste kans, zeker gezien de potentie van strikt beschermde gebieden om bij te dragen aan herstel van ecosysteemstructuren zoals een gezond voedselweb (bijv. gerelateerd aan Descriptor 4). Voor effectieve bescherming zijn gebiedsgerichte instandhoudingsdoelen, beheermaatregelen en structurele monitoring essentieel – elementen die momenteel ontbreken of niet zijn uitgewerkt in de herziening. • De herziening van KRM 1 mist een duidelijke koppeling tussen natuur- en klimaatdoelstellingen, ondanks dat de Noordzee sedimenten herbergt die een belangrijke opslag plaats zijn voor organisch koolstof en daarom een belangrijke rol kunnen spelen in klimaatmitigatie. Een concreet doel zijn om deze gebieden te identificeren en effectief te beschermen tegen bodemberoerende activiteiten: BG-Quantification and mitigation of bottom-trawling impacts on sedimentary organic carbon stocks in the North Sea • Deze koppeling ontbreekt in de huidige herziening, terwijl de bescherming van dergelijke gebieden niet alleen bijdraagt	worden uitgewerkt (HR of KRM). De EBS-opgave van 10 procent strikte bescherming is in Nederland nog niet beleidsmatig verankerd. Een eerste verkennend onderzoek is gestart naar wat dit precies kan inhouden in de Nederlandse context, en hoe dit zich verhoudt met de implementatie van andere landen. Voor descriptor 6 stelt milieudoel 6.1 dat 10 procent van de gehele zeebodem in het Nederlandse deel van de Noordzee gevrijwaard moet zijn van alle beheersbare menselijke activiteiten die effect hebben op de zeebodem. Instandhoudingsdoelstellingen, -maatregelen en structurele monitoring van Natura 2000-gebieden zijn onderdeel van de N2000-beheerplannen. Daarbij worden – waar relevant – dwarsverbanden gelegd met de Mariene Strategie. De KRM-gebieden worden beschermd ten behoeve van het behalen van de goede milieutoestand voor descriptor 6. De monitoring ten behoeve van de beoordeling van de milieutoestand en de evaluatie van de milieudoelen wordt uitgewerkt in het KRM-monitoringprogramma, Mariene Strategie Deel 2. Het KRM-monitoringprogramma verzamelt ook de gegevens voor het bepalen van de effectiviteit van de getroffen visserijmaatregelen in zowel de Natura 2000- als de KRM-gebieden. Het klopt dat het nastreven en behalen van doelen in het kader van de KRM een positieve impact kan hebben op het behalen van klimaatdoelen, zoals de aangehaalde (langetermijn)opslag van koolstof in de vorm van organisch materiaal. In de systematiek (en inhoud) van de KRM speelt klimaat(mitigatie) echter geen rol en wordt dus ook niet aangehaald als motivatie voor milieudoelen. De Europese Commissie heeft op 6 maart 2025 een evaluatie van de KRM gepubliceerd, waarin zij expliciet aandacht besteedt aan het thema klimaatverandering. Mogelijk bieden de bevindingen in deze evaluatie aanleiding om koppelingen rondom klimaat te maken wanneer de herziening van de KRM (in het Ocean Pact aangekondigd voor 2027) haar beslag krijgt. Bij milieudoel 1.2 is het woord ‘eventueel’ van toepassing omdat de genoemde bestaande en voorgenomen maatregelen afhankelijk zijn van de uitkomsten van nader uit te voeren evaluaties. Milieudoel 1.3 luidt: ‘Stoppen van de landelijke verslechtering van de mariene habitattypen (HR) en soorten (HR en VR).’ Dit milieudoel gaat over het verslechteringsverbod dat onderdeel is van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Dit verslechteringsverbod heeft geen specifieke deadline, maar geldt doorlopend vanaf het referentiemoment. De doelen uit de Natuurherstelverordening die expliciet gaan over het herstel van het mariene ecosysteem voor de jaren 2030, 2040 en 2050 gelden met name voor percentages van oppervlakten waar herstelmaatregelen genomen moeten zijn en waar dan ook geen verslechtering mag optreden. Wat dit betekent voor Nederland wordt nog uitgewerkt, in voorbereiding op het Nationale Natuurplan waarvan het concept 1 september 2026 aan de EC moet worden voorgelegd.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		aan het herstel van de biodiversiteit, maar ook aan het vastleggen van CO₂ en het verhogen van veerkracht van het mariene milieu tegen klimaatverandering. Hiermee wordt een kans gemist om de synergie tussen KRM-implementatie en bredere klimaatdoelen te benutten. • Doel 1.2: Bij kolom implementatie, schrappen van het woord 'eventueel' bij 'aanvullende maatregelen op basis van de evaluatie van de beheerplannen of soorten - beschermingsplannen' • Doel 1.3 ('Stoppen van de achteruitgang van VHR-habitattypen en soorten') mist een eindjaar en is nu als doorlopend geformuleerd. Wij adviseren om dit doel aan te scherpen en in lijn te brengen met de EU-biodiversiteitsstrategie, en de Natuurherstelverordening door de gestelde einddoelen (2030, 2040, 2050) op te nemen. Dit maakt het doel toetsbaar en in lijn met Europese verplichtingen.	Het definitieve Nationale Natuurplan wordt 1 september 2027 vastgesteld. De implementatie van de NHV en de maatregelen uit het Natuurplan zullen bijdragen aan de doelstellingen van de KRM en waar relevant daarmee worden afgestemd. De Natuurherstelverordening is vastgesteld toen de Ontwerp MS1 werd afgerond. Waar relevant zal de inhoud van dit plan bij de toekomstige actualisaties van het KRM-monitoringprogramma (MS2, 2026) en het KRM-Programma van Maatregelen (MS3, 2028) worden betrokken.	
5	22	D1: Zeevogels • 1.1: bij drempelwaarden toevoegen: HR en VR. • 1.4: er wordt onder 'D1C1 Incidentele bijvangst' op p.102 gesteld dat een beoordeling van de impact van bijvangst van zeevogels in 2030 naar verwachting mogelijk is. We verzoeken daarom om onder milieudoel 1.4 voor fase 1 (het inzichtelijk krijgen van bijvangst van kwetsbare vogelsoorten...) onder de kolom 'jaartal' voor vogels 2030 te zetten in plaats van 2036. • 1.4: We benadrukken dat het een wettelijke verplichting is de bijvangst van vogels door de visserij te monitoren.	Tekst wordt aangepast. Bij milieudoel 1.1 zal VR worden toegevoegd. Binnen de Wettelijke Onderzoekstaken van LNVN bestaat het meetnet 'monitoring van bijvangsten'. Dit geeft nog geen goed beeld van incidentele bijvangst van vogels. Nederland heeft het Europese project CIBBRiNA geïnitieerd. Ook MONS doet onderzoek naar bijvangst (in de staandwantvisserij). Deze projecten hebben tot doel de monitoring van bijvangst structureel te verbeteren. De eerstkomende actualisatie van het KRM-monitoringprogramma, is gepland in 2026. In 2030 zal al veel nieuwe informatie beschikbaar zijn over bijvangst van vogels. Het jaartal bij 1.4 wordt daarom aangepast naar 2030. Onder de aanwijzing van vogelrichtlijngebieden valt het bepalen van de instandhoudingsdoelen en het nemen van maatregelen middels een beheerplan. Dit behelst dus ook behoud en/of verbetering van de kwaliteit.	Ja (Op meerdere plekken milieudoel 1.1 implementatie:) Aanwijzen gebieden onder HR <u>of</u> VR (N2000) en/of de KRM, uitvoering gebiedsafspraken NZA. Op meerdere plekken milieudoel 1.4 Jaartal: Fase 1: <u>2030</u>

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		We gaan er daarom van uit dat de monitoring al per direct wordt verbeterd en tijdens fase 1 niet alleen wordt ingezet op experimenteel onderzoek om inzicht te krijgen in de mate van bijvangst. • 1.5: Het milieudoel graag aanpassen in: 'Het verbeteren van de toestand van zeevogels door uitbreiding van de oppervlakte aan, en behoud en verbetering van de kwaliteit van, speciale beschermingszones op zee onder de Vogelrichtlijn.' Bij drempelwaarden graag aanpassen (in plaats van 'Processen...'): 'Aanwijzing van Hollandse Kust als VR-gebied. Onderzoek naar aanwijzing aanvullende gebieden loopt. Aanwijzing uiterlijk 2025 (NZA 4.34).' • 1.6: Het milieudoel graag aanpassen in: 'Herstel van de populatieabundantie en de omvang en kwaliteit van het leefgebied van vogelsoorten waarvoor de goede milieutoestand (=gunstige staat van instandhouding) momenteel niet wordt behaald of behouden.' • Doel 1.3 ('Stoppen van de achteruitgang van VHR-habitattypen en soorten') mist een eindjaar en is nu als doorlopend geformuleerd. Wij adviseren om dit doel aan te scherpen en in lijn te brengen met de EU-biodiversiteitsstrategie, en de Natuurherstelverordening door de gestelde einddoelen (2030, 2040, 2050) op te nemen. Dit maakt het doel toetsbaar en in lijn met Europese verplichtingen.	Het extra zinsdeel dat wordt voorgesteld in de zienswijze, wordt om deze reden niet toegevoegd. Voor wat betreft het opnemen van de aanwijzing van Hollandse Kust in 2025: hier heeft nog geen politieke besluitvorming over plaatsgevonden. Dit kan daarom niet op de voorgestelde manier in de MS1 2024 worden opgenomen. Omvang van het leefgebied is onderdeel van het uitbreiden van het areaal aan VR-gebieden, en het opstellen van bijbehorende Natura 2000-beheerplannen (milieudoel 1.5). Daarom wordt de voorgestelde zinsnede niet toegevoegd aan doel 1.5. Milieudoel 1.6 richt zich specifiek op de populatieabundantie, omdat veel soorten niet in een goede milieutoestand verkeren ten aanzien van dit criterium. Milieudoelen 1.1, 1.4, 1.7, 1.8 en 1.9 richten zich op aspecten die betrekking hebben op de omvang en kwaliteit van het leefgebied. Overigens zijn de diverse criteria met elkaar verbonden. De implementatie van de hieruit volgende maatregelen zal haar positieve weerslag hebben op meerdere criteria. Zo zal de uitvoering van de soortenbeschermingsplannen, bijvoorbeeld door het creëren van nestlocaties, bijdragen aan D1C2, D1C3 en D1C5.	
5	23	D1: Zeezoogdieren • Doel 1.11: Wij verzoeken opnieuw om verduidelijking, in het bijzonder het opnemen van een voor het aantal verstoringdagen bij zeehonden. Daarnaast pleiten	De bruinvisverstoringsdagen zijn bepaald aan de hand van het model iPCoD, een protocol voor het beoordelen van de potentiële gevolgen van verstoringen op zeezoogdierpopulaties. De bruinvis wordt beschouwd als gevoeligste soort voor de effecten van onderwatergeluid en geldt daarom als leidend voor alle zeezoogdieren. Aandacht voor de staat van prooidieren is onderdeel van onderzoek binnen het MONS-programma en wordt ook	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		wij voor de toevoeging van een specifiek milieudoel voor zeezoogdieren, waarbij ook aandacht wordt besteed aan de staat van hun prooi- dieren en het gebruik van verspreidingskaarten in de monitoring en beoordeling. Deze elementen zijn cruciaal voor een integrale en effectieve benadering van de instandhouding van zeezoogdieren. • Voorgaand milieudoel: D1T2 (2018) Herstel van rust voor zeezoogdieren en vogels door vermindering van visserij in de Vlake van de Raan en de Noordzeekustzone (in het kader van het VIBEG-akkoord), is verwijderd en er wordt gelinkt naar doel 1.2. Wij verzoeken u om in doel 1.2 dit doel te integreren.	meegenomen bij de ontwikkeling van criterium D1C5 Kwaliteit Leefgebied. Het doel is om in de actualisatie van de MS1 in 2030 een kwantitatief oordeel te kunnen geven, dat ook het element prooidieren bevat. Verspreidingskaarten worden niet gebruikt voor monitoring en beoordeling omdat de gehele Nederlandse Noordzee als verspreidingsgebied wordt beschouwd. Ingeval verspreidingskaarten van prooi-soorten zijn bedoeld, is dit meegenomen in de onderdelen die in het vorige punt worden benoemd. Het doel D1T2 zoals opgenomen in de vorige MS1 2018 wordt beschouwd als te beperkt, omdat hier enkel twee gebieden worden aangehaald. Het nieuwe doel is breder en omvat alle N2000-gebieden. Het oude doel is dus opgegaan in het nieuwe doel.	
5	24	D2: Niet-inheemse soorten • Wij verzoeken u om een kwantitatief doel op te nemen ten aanzien van het voorkomen van invasieve soortintroductions. Een dergelijk doel kan sectorale partijen stimuleren hun ambities aan te scherpen en waar mogelijk introductions te minimaliseren, onder andere door het toepassen van het NZO Afwegings-kader Natuurvriendelijk Bouwen (voorheen: Best Beschikbare Technieken (BBT)) en Best Environmental Practices (BEP). • Doel 2.2 en 2.4: Wij verzoeken u om de term “minimaliseren” nader te specificeren, zodat duidelijk wordt wat er in de praktijk van betrokken partijen wordt verwacht. • Voorgaand milieudoel: D1T2 (2018) Herstel van rust voor zeezoogdieren en vogels door vermindering van visserij in de Vlake van de Raan en de Noordzeekustzone (in het kader van het VIBEG-akkoord), is verwijderd en er wordt gelinkt naar doel 1.2. Wij verzoeken u om in doel 1.2 dit doel te integreren.	De KRM vraagt om regionaal afgestemde drempelwaarden. Op dit moment ontbreekt echter voldoende wetenschappelijke en internationale consensus om een generieke drempelwaarde of een kwantitatief reductiedoel op te nemen. De kans op nieuwe introductions en de ecologische impact van niet-inheemse soorten variëren sterk per lidstaat. Hierdoor is het hanteren van eenduidige, generieke doelstellingen nog niet mogelijk. Het Rijk werkt in internationaal verband aan de ontwikkeling van beoordelingskaders, indicatoren en kwantitatieve maatstaven. Zodra een breed gedragen en ecologisch onderbouwd kwantitatief kader beschikbaar komt, zal worden gezien hoe dit kan worden opgenomen in het nationale beleid en de uitvoering daarvan. In geval van milieudoel 2.2 (en het eerder separaat geformuleerde milieudoel 2.4) wordt de term 'geminimaliseerd' aangehouden omdat het aantal introductions via de betreffende routes momenteel al laag is. Dit geldt niet voor de route via scheepshuidaangroei en ballastwater; om die reden wordt voor dat milieudoel (2.1) ten minste een daling ten opzichte van voorgaande periode aangehouden.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
5	25	D4: Voedselwebben • Doel 4.1, 4.2 en 4.3: Wij verzoeken u om een doel jaar toe te voegen of nader te specificeren, zodat op dit doel te sturen valt. • Daarnaast vragen wij u om bij alle maatregelen bij 'implementatie' ook het eindjaar bij te voegen, zoals ook voor NZA afspraak 4.40. • Daarnaast vragen wij u om bij doel 4.1 ook NZA afspraak 4.39 onder implementatie op te nemen, omdat deze afspraak evenals afspraak 4.40 ten goede komt aan het herstel van voedselwebben naar een gezond niveau. • Doel 4.3: Graag zien we een uitleg opgenomen voor het jaartal 2036 als evaluatiejaar van de effecten van visserijdruk op subapex predatoren • Doel 4.4: Wij verzoeken u om ook voor fase 2 een eindjaar te bepalen. • Wij verzoeken u een expliciet doel toevoegen met betrekking tot cumulatieve effecten en het verminderen van druk. Deze descriptor geeft de meest integrale kijk (naast D1), waarin cumulatieve druk een rol speelt. Daarnaast is er onvoldoende kennis om de GMT te bepalen, maar wordt er wel geconcludeerd dat deze niet bereikt is (zie ook punt 'omgang met kennis leemten en het ontbreken van referentiewaarden').	Het voedselweb zit zeer complex in elkaar. Over dit onderwerp bestaan nog belangrijke kennislacunes. De beoordeling van D4 Voedselwebben en ook de bijbehorende milieudoelen zijn daarom nog deels kwalitatief. Het is hierdoor niet mogelijk om in deze actualisatie een (onderbouwd) tijdpad voor deze descriptor op te nemen. Wetenschappers verzetten dan ook veel werk (o.a. in OSPAR-verband, maar ook in onderzoeksprogramma's zoals MONS) om beter grip op dit onderwerp te krijgen. Het streven is om bij de volgende actualisatie van de MS1 in 2030 beter kwantificeerbare doelen te kunnen stellen dan nu het geval is. De kolom 'implementatie' bij de milieudoelen geeft inzicht in de bestaande of voorgenomen inspanning die bijdraagt aan het bereiken van de milieudoelen, inclusief het vastgestelde tijdpad, indien van toepassing. In de overige gevallen wordt de planning zoveel mogelijk verder geconcretiseerd in de MS3. In NZA artikel 4.39 staat dat de visserij en NGO's in nader overleg treden om te bezien of binnen de te sluiten gebieden voor bodemberoerende visserij verdergaande mogelijkheden zijn om te komen tot no fishery zones. Dit draagt inderdaad mogelijk bij aan milieudoel 4.1 en is daarom is aan de implementatie toegevoegd. Het herstel van demersale vispopulaties na het treffen van visserijmaatregelen in bepaalde gebieden is afhankelijk van meerdere factoren. Deze kunnen per soort verschillen voor wat bijvoorbeeld reproductiesnelheid en levenscyclus betreft. De visserijmaatregelen die voortkomen uit het Noordzeekoord zullen naar verwachting een positief effect hebben op herstel. Deze maatregelen zijn deels al van kracht, het resterende deel zal richting 2030 in werking treden. Na het treffen van maatregelen kan een meetbaar herstel van de soorten variëren van 5 tot 15 jaar. Voor het evalueren van de effecten van deze maatregelen op de grootteverdeling komt de volgende MS1 in 2030 naar verwachting dan ook te vroeg; reden waarom is ingezet op de navolgende actualisatie van de MS1 in 2036. Voor fase 2 van milieudoel 4.4 kan het jaartal voor het behalen van het milieudoel op dit moment nog niet worden vastgesteld, aangezien de invulling van fase 2 afhangt van de uitkomsten van fase 1. Zoals hierboven aangegeven zijn er nog belangrijke kennislacunes rond voedselwebben. Of de cumulatie van drukfactoren te groot is, komt tot uitdrukking bij de beoordeling van de milieutoestand. De milieudoelen zijn bedoeld als stappen die moeten worden gezet om de goede milieutoestand te bereiken en daarvoor drukfactoren afzonderlijk te beschouwen, zodat hieraan maatregelen kunnen worden gekoppeld.	Ja Milieudoel 4.1, implementatie, p.46 en p. 196: Sluiting Friese Front voor alle vormen van visserij (2,8%) (NZA 4.40). <u>Nader overleg tussen de visserijsector en NGO's om te bezien of binnen de gebieden die gesloten worden voor bodemberoerende visserij verdere mogelijkheden zijn om te komen tot no fishery zones (NZA 4.39).</u>
5	26	D6: Integriteit van de zeebodem • Wij verzoeken u om het Natuurplan in het kader van de Natuurherstelverordening op te nemen bij de implementatie voor maatregelen voor doelen	De Natuurherstelverordening stelt doelen voor het herstel van onder meer habitats en habitats van bepaalde soortgroepen op de zee. De Verordening heeft daarmee raakvlakken met de KRM. Uiterlijk 1 september 2027 moet Nederland haar definitieve Natuurplan indienen (Kamerbrief voortgang implementatie Natuurherstelverordening Kamerstuk Rijksoverheid.nl). Waar relevant wordt dit Natuurplan onder de Natuurherstelverordening bij betrokken bij de aanstaande	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		6.4, en 6.6. Daarbij adviseren wij om: - o Mariene habitatgroepen 1–6 (zoals zeegrasvelden, schelpdierbanken en koraalstructuren) te toetsen op relevantie en hiervoor kwantificeerbare hersteldoelen te formuleren: minimaal 30% van het areaal in 2030, oplopend tot 90% in 2050. Ook moet herstel mogelijk worden gemaakt in gebieden waar deze habitats verloren zijn gegaan, met oog voor historische verspreiding en klimaatverandering. - o Voor groep 7 (diepe zachte sedimenten) stellen we voor een indicator op te nemen die aangeeft welk deel niet in goede staat verkeert, en hiertegen uiterlijk in 2040 herstelmaatregelen te treffen voor twee derde van deze gebieden. - o Daarnaast adviseren we herstelmaatregelen voor soorten in bijlage IV van de verordening, inclusief verbetering van habitatconnectiviteit en ecologische samenhang. - o We vragen om een kennisindicator: in 2030 moet de toestand bekend zijn voor 50% van groepen 1–6, in 2040 voor 100%; voor groep 7 respectievelijk 50% in 2040 en 100% in 2050. • Doel 6.1: Het ‘opstellen afweingskader andere activiteiten’ voor de implementatie tot het komen van dit milieudoel is niet voldoende. Wij verzoeken u om concretere maatregelen uit te werken voor het vrijwaren van andere bodemberoerende activiteiten inclusief een jaartal wanneer deze maatregelen genomen moeten zijn. Daarnaast is in milieudoel Art. 10 van de KRM (2018) gesproken van: 10-15 procent van het oppervlak van	actualisatie van het KRM- monitoringprogramma (2026) en het KRM Programma van Maatregelen (2028). Maatregelen voor o.a. het weren van de bodemberoerende visserij zijn opgenomen in het KRM-Programma van Maatregelen 2022 en worden uitgevoerd op basis van de uitwerking van de afspraken van het NZA. Milieudoel 6.1 sluit aan op het advies van TG-seabed om 10 procent van de zeebodem(5-15 procent per Breed Habitattype) te vrijwaren van menselijke activiteiten (Box 3, Art 8 guidance). Samen met milieudoel 6.2 (15 procent van de Nederlandse Noordzee gevrijwaard van bodemberoerende visserij) wordt met milieudoel 6.1 een belangrijke stap gezet om invulling te geven aan het bereik van 10 procent van de oppervlakte van de Nederlandse Noordzee dat niet door beheersbare menselijke activiteiten wordt beroerd. In aanloop naar de Mariene Strategie Deel 3 (2028) wordt overwogen welke aanvullende maatregelen noodzakelijk kunnen zijn om deze doelen te bereiken. Het milieudoel D6T1 (2018) spreekt van ‘niet noemenswaardige beroering’, waar het huidige milieudoel een stap verder gaat en spreekt van vrijwaring van alle beheersbare menselijke activiteiten. Het verzoek om sabellariariffen expliciet in de beschrijving van milieudoel 6.6 op te nemen wordt niet overgenomen omdat de beschrijving nu al deze riffen omvat. Het opnemen van sabellariariffen als beschermde soort is op dit moment niet mogelijk onder de KRM en onder de HR. Alle milieudoelen van D7 zijn gericht op beperking van negatieve effecten op bentische habitats (ze zijn hier ook expliciet in benoemd), en dragen in die zin bij aan D6.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		het Nederlandse deel van de Noordzee wordt niet noemenswaardig beroerd door menselijke activiteiten. Wij verzoeken u in milieudoel 6.1 het woord 'minimaal' op te nemen zoals ook omschreven op pagina 92 (Voortgang milieudoelen 2018 en link met geactualiseerde milieudoelen). • Doel 6.6: Wij hebben verzocht om hersteldoelen op te nemen voor Sabellaria, platte oesters en andere rifbouwers omdat deze soorten de biodiversiteit als geheel versterken. Hoewel artikel 4.35 van het NZA tbv het herstel van zandkokerwormriffen wordt genoemd onder 'implementatie / drempelwaarde' (p. 239) verzoeken wij u deze ook op te nemen in het doel zelf waarbij duidelijk is binnen welk jaartal het doel behaald moet worden. Ook adviseren wij om deze soorten op te nemen als beschermde soort, aangezien dat nu niet het geval is. • Graag duidelijker aangeven welke doelen en maatregelen van D7 de doelen van D6 ondersteunen.		
5	27	D10: Zwerfafval • Doel 10.6: de maatregelen verwijzen naar nationaal beleid inzake sigarettenfilters in het milieu, maar blijft vaag over de concrete invulling. Wij verzoeken om duidelijkheid over welke maatregelen worden overwogen: gaat het om een concreet aantal rookvrije stranden of een algeheel rookverbod op stranden, een verbod op sigarettenfilters, of andere beleidsinstrumenten?	De Mariene Strategie deel 1 omschrijft de huidige milieutoestand, de (gewenste) goede milieutoestand en de operationele milieudoelen die zijn gesteld om de goede milieutoestand te behalen of te behouden. Daarop gebaseerd zullen in de Mariene Strategie deel 3 (2028-2033) zo nodig aanvullende maatregelen worden opgenomen. In december 2024 is de Tweede Kamer geïnformeerd over de stand van zaken omtrent het terugdringen van sigarettenfilters in het zwerfafval. Het onderzoek naar de (on)mogelijkheden van een nationaal verbod op sigarettenfilters loopt. Vanuit het lopende programma Schone Stranden wordt bij kustgemeenten de toepassing van de ontwikkelde 'Toolbox sigarettenfilters voor sectoren' aangemoedigd.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		• Daarnaast vragen wij toelichting op de betrouwbaarheid en vergelijkbaarheid van de monitoring: hoe worden verkorte OSPAR-metingen in het strandseizoen afgezet tegen metingen buiten het seizoen in andere projecten? Geldt de doelstelling voor alle stranden, of alleen voor recreatiestranden? • Ook is het onzeker of de voorgestelde periode (2018–2022) geschikt is als baseline. Peuken worden vaak onderschat in tellingen, mede doordat ze slecht zichtbaar zijn of deels begraven liggen. Hoe wordt geborgd dat de baseline representatief en voldoende robuust is?	Het milieudoel voor het terugdringen van sigarettenfilters richt zich tijdens het strandseizoen op de recreatieve stranden. In die periode is de toevoer van dit afvalitem het grootst, blijkt uit monitoringsresultaten van zowel de verkorte OSPAR-metingen als diverse opruimacties op recreatieve stranden. Volgens de EU- en OSPAR-monitoringprotocollen wordt standaard alleen zichtbaar afval gemeten. De beoordeling en de drempelwaarde zijn hierop gebaseerd. Door jaren achtereenvolgende standaard werkwijze uit te voeren, ontstaat het meest betrouwbare beeld van ontwikkelingen in de strandafvalproblematiek. De EU-baseline-periode voor de monitoring van strandafval is 2 jaar. Nederland hanteert een baseline-periode van 4 jaar om de robuustheid van de monitoring te vergroten.	
6	1	Implementeer een Gezondheidseffect Rapportage (GER) en hanteer het voorzorgsprincipe. Alle effecten op gezondheid van mens, dier en plant en hun leefomgeving worden volwaardig getoetst en afgewogen (MilieuEffectRapportage (MER) én GER (Gezondheidseffect Rapportage) worden gemaakt). Het doel van een GER is dat gezondheid een volwaardige plek heeft in de totale besluitvorming. Een volwaardige GER is te allen tijde noodzakelijk om gezondheid te borgen. Gezondheid mens, dier en plant en hun leefomgeving (habitat) leidend in de totale besluitvorming en niet het verduurzamen en CO2-reductie.	De Kaderrichtlijn Mariene Strategie beoogt het realiseren van een goede milieutoestand in het mariene ecosysteem. Op Europees, regionaal en nationaal niveau wordt op basis van wetenschappelijke onderbouwingen bepaald welke soorten ecologisch relevant en representatief zijn voor de betreffende soortgroep. Voor deze soort(groep)en én voor drukfactoren zijn in de Mariene Strategie milieudoelen en drempelwaarden voor de goede milieutoestand opgenomen. In de vergunningverlening worden effecten van initiatieven aan deze drempelwaarden en milieudoelen getoetst. Met de milieudoelen, die zo SMART (specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch en tijdgebonden) mogelijk zijn geformuleerd, geeft het Rijk aan hoe het de druk op het mariene milieu wil beperken. Omdat precieze oorzaak-gevolgrelaties in het mariene milieu moeilijk zijn te onderscheiden, bieden milieudoelen helaas geen garantie op het realiseren van de goede milieutoestand. De gezondheid van mensen wordt in de KRM niet als onderdeel van het mariene milieu beschouwd. Een Gezondheidseffectrapportage (GER), zoals de inspreker voorstelt, ligt daarom op basis van de KRM niet in de rede. Ook digitale veiligheid valt niet onder de werkingssfeer van de KRM. Voor wat betreft het betrekken van stakeholders wordt de inspreker verwezen naar deelzienswijze 7.13.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Effecten leiden niet tot extra gezondheidsschade mens, dier en plant en hun (beschermde) leefomgeving, hun natuurlijke habitat. Alle afspraken worden hard gemaakt (SMART) en liefst juridisch bindend vastgelegd (bijv. per afgesproken datum vergunning). Geen extra gezondheidsschade tijdens een bouwfase of transitiefase (verbouwen met de winkel open mag niet leiden tot extra gezondheidsschade). Wij menen dat als er nieuwe afspraken gemaakt worden, er ook bovenwettelijke gezondheidskundige normen in de afspraken opgenomen kunnen worden. Bewoners en belanghebbende(n) (organisaties) worden vanaf nu en indien het hun belangengebied raakt ook met terugwerkende kracht echt een serieuze inspraakpartner, vóór in het proces, niet pas als het besluit al nagenoeg vast ligt. (Digitale) veiligheid en gezondheid worden bindende voorwaarden bij het verduurzamen van de (leef)omgeving mens, dier en plant en onderdeel van MER en GER, noodzakelijk om gezondheid te kunnen borgen van mens, dier en plant en hun leefomgeving (ook in reeds gestarte processen (met terugwerkende kracht)). Het volwaardig meenemen van de specifieke zorgplicht natuur uit de Omgevingswet. Deze geldt bij alle dier- en plantensoorten zoals ook zee-koeten (volwaardig onderzoek effecten op populatie als voorzorg) (https://unievandwaterschappen.nl/waterkwaliteit/kaderrichtlijn-water-kw/#:~:text=Wat is de Kaderrichtlijn Water, en dieren die er thuishoren.).		

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Het hanteren van het eerdergenoemde voorzorgsbeginsel en omgevingswaarden aanpassen aan de laatste WHO-normen en huidige inzichten en feiten met als doel beschermen van onze gezondheid en die van de leefomgeving: om volwaardig de gezondheid en veiligheid van de fysieke omgeving te borgen.		
6	2	Staalslakken (in al haar verschijningsvormen zoals in de vorm van slakzand) en ander potentieel giftig (bouw)materiaal, mede gelet op het voorzorgsbeginsel, zal NIET gebruikt mogen worden voor projecten en werken in de Noordzee". Een deel van de Noordzee is bovendien aangewezen als Natura 2000-gebied en volgens de regelgeving die daarop ziet, mogen projecten pas doorgang vinden als zekerheid is verkregen dat er geen schadelijke effecten zijn voor het Natura 2000-gebied. Bij toepassingen met staalslakken is aangetoond dat er duidelijke indicaties zijn dat het zeeleven massaal sterft in de buurt van staalslakken. Ook is er onder de Omgevingswet specifieke zorgplicht voor alle in het wild levende dieren en planten. Dus ook rondom de aangewezen Natura2000-gebieden.	Het al dan niet toestaan van bepaalde bouwstoffen valt niet binnen de scope van de KRM. Er is geen aanleiding om te stoppen met toepassingen van staalslakken in de Noordzee. De huidige normen in de bodemregelgeving zijn tot stand gekomen op basis van wetenschappelijk onderbouwd advies. Deze normen zijn ook beschermend voor (groot) oppervlaktewater. In september 2024 concludeerde het RIVM, in het kader van de evaluatie van het normenkader, dat op basis van alle beschikbare kennis geen negatieve effecten zijn voorzien bij toepassing van bouwstoffen zoals staalslakken in grote oppervlaktewateren, mits deze voldoen aan de gestelde normen.	Nee
7	1	Tref maatregelen ten behoeve van grootschalig herstel en groei van het leven in de Noordzee en stop daarom met schadelijke activiteiten zoals sleepnetvisserij en boren naar olie en gas minstens in alle beschermde zeegebieden.	De KRM beoogt het bereiken van de goede milieutoestand en het bevorderen van duurzaam gebruik van de zee. De Mariene Strategie deel 3 (2022) beschrijft de maatregelen die nodig zijn om de goede milieutoestand te kunnen bereiken en te behouden. Dat zijn maatregelen die direct op de status en het herstel van soorten en habitats inwerken, én maatregelen die drukfactoren beperken en een meer indirecte werking hebben. Onderdeel van dit Programma van Maatregelen zijn de vastgestelde of nog vast te stellen vogel- en/of habitatrictlijngebieden en KRM-gebieden, ter bescherming van de daar aanwezige soorten en bodemhabitats. In de Mariene Strategie deel 3 2022 is opgenomen dat olie- en gaswinning in Natura 2000-gebieden onder strikte voorwaarden kan worden voortgezet.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
			Hierbij moet worden voldaan aan de bovenwettelijke Best Beschikbare Technieken voor milieubeschermend en natuurversterkend bouwen en exploiteren. Bij nieuwe aanvragen in N2000-gebieden zal worden getoetst conform het vigerende juridische kader van de gebiedsbescherming (N2000) en de soortenbescherming onder de Omgevingswet. Wat betreft visserij is in het Noordzeeakkoord afgesproken – en vervolgens in het Programma Noordzee 2022-2027 vastgelegd – om 15 procent van het Nederlandse deel van de Noordzee te vrijwaren van bodemberoerende visserij, wat op dit moment in 7,2 procent van de Nederlandse Noordzee het geval is. Een ander deel van de maatregelen zal in de komende jaren van kracht worden.	
7	2	Onze zienswijze en oproep is om herstel en bescherming van ecosystemen op te schalen: Zet in op grootschalig natuurherstel en op natuurbescherming: minstens 30% van de Noordzee moet effectief beschermd worden in 2030. De natuur is uiteindelijk de allerbeste klimaatbuffer. En alleen door rust en ruimte voor natuurherstel zal de natuur negatieve effecten van de verschillende activiteiten kunnen opvangen.	Zie deelzienswijze 5.21	Nee
7	3	Wetenschappers raden aan 30-50% van de blauwe delen van onze planeet te beschermen en te herstellen om te zorgen dat ecosystemen overleven en weerbaar zijn tegen de gevolgen van o.a. klimaatverandering en vervuiling. De internationale afspraken zijn ook duidelijk: Minstens 30% van de Noordzee beschermd in 2030, en dan ook echt vrij van alle schadelijke activiteiten in 2030. Dat is nu in nog geen 1% van de Noordzee het geval.	Zie deelzienswijze 5.21	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
7	4	Formuleer hierbij ook waar dat kan de milieudoelen voorsortierend op de Natuurherstel Verordening; voorbij 'aansluiten waar relevant'. Formuleer doelen zodanig dat op grote schaal rust en ruimte gecreëerd, waardoor passief en actief ecosysteemherstel mogelijk is.	De Natuurherstelverordening (NHV) heeft op het gebied van soorten en habitats raakvlakken – en in sommige gevallen overlap – met de KRM. Waar dit het geval is worden, bij de toekomstige actualisatie van het KRM-monitoringprogramma (MS2, 2026) en Programma van Maatregelen (MS3, 2028), de eisen vanuit de NHV en de inhoud van het Natuurplan meegenomen. Zie ook deelzienswijze 5.21.	Nee
7	5	Sleepnetvisserij en olie- en gasboringen verergeren de biodiversiteits- en klimaatcrisis. Niet alleen veroorzaakt sleepnetvisserij overbevissing, bijvangst van haaien, roggen en andere kwetsbare, beschermde en bedreigde diersoorten, maar het vernielt ook kraamkamers en paaigebieden van vissen en andere soorten, zoals schelpdier- en koraalriffen. Naast vernieling van hele ecosystemen, verergert sleepnetvisserij ook het klimaatprobleem. Zware boten varen op fossiele brandstof en doordat de netten en kabels de zeebodem omploegen, komt koolstof en methaan vrij als broeikasgassen in de atmosfeer. Als we de zeebodem met rust laten, dan kan de Noordzee broeikasgassen in de bodem voor zeer lange tijd vastleggen en ons helpen de klimaatcrisis te verminderen.	Klimaat(mitigatie) speelt in de systematiek (en inhoud) van de KRM op dit moment geen rol en wordt daarom niet aangehaald als motivatie voor milieudoelen, zie ook de beantwoording van deelzienswijze 5.21. Momenteel is 7,2 procent van de Nederlandse Noordzee gevrijwaard van bodemberoerende visserij. Nederland werkt toe naar 15 procent vrijwaring van bodemberoerende visserij in beschermde gebieden in 2030 (milieudoel 6.2). Deze maatregel komt voort uit het Noordzeeakkoord en zal naar verwachting bijdragen aan een betere status van te beschermen soorten en habitats. Het Rijk zet zich in voor verduurzaming van de visserij, door middel van innovatie en investeringen in de verduurzaming van de kottersector. Ook streeft het Rijk naar het laten terugdraaien van het verbod op de pulsvisserij. Subsidieregelingen voor innovatie maken het mogelijk om projecten uit te voeren die de bodemberoering van de visserij beperken. Dit is in lijn met de visie Voedsel uit zee en grote wateren, waarin wordt geschetst dat visserij moet plaatsvinden binnen de draagkracht van het ecosysteem.	Nee
7	6	Daarnaast zijn andere sectoren ook problematisch: intensieve scheepvaart vervuult en verstoort. Daar moeten ook effectieve milieudoelen voor geformuleerd worden: zoals zones waar niet gevaren mag worden, zones waar langzamer gevaren moet worden en verbod op lozingen. Stiltezones of zones waar onderwatergeluid netto gereduceerd wordt is een belangrijke maatregel om toe te voegen bijvoorbeeld.	Zie deelzienswijze 5.20	Ja, conform zienswijze 5.20

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
7	7	We worden als maatschappij verplicht te accepteren dat windparken op zee bijdragen aan de optelsom van vele schadelijke effecten voor de natuur. Leefgebieden verdwijnen, dieren sterven of raken gewond, zeestromingen veranderen, kwaliteit van het water verslechtert, primaire productie verandert op grote schaal, zuurstofloosheid ontstaat en trillingen en geluidsgolven verjagen diersoorten. U, de overheid, zal daarom tegelijkertijd moeten zorgen dat de druk op de ecosystemen verminderen en sterker nog dat doelen dusdanig ambitieus zijn dat ecosystemen zich volledig herstellen.	De milieudoelen richten zich op herstel en versterking van het mariene ecosysteem, en op verduurzaming van het gebruik op en van de zee. Daarbij zijn alle relevante drukfactoren afgewogen, óók de effecten van windparken op zee. Op basis van de beoordeling van de milieutoestand en de milieudoelen wordt in 2028 een nieuw KRM- Programma van Maatregelen (MS3 2028) van kracht, gericht op het realiseren van de goede milieutoestand.	Nee
7	8	Verplicht onafhankelijke, wetenschappelijke toetsing of met die milieudoelen de GMT haalbaar is. Pas milieudoelen zo aan dat de GMT wel behaald kan worden of in ieder geval zoveel mogelijk.	Milieudoelen zijn benodigde stappen om 'de voortgang op weg naar het bereiken van een goede milieutoestand in het mariene milieu te begeleiden' (KRM Art. 10). De milieudoelen worden zorgvuldig afgewogen. Een impactanalyse zoals inspreker voorstelt is het meest zinvol op basis van de concrete uitwerking hiervan in maatregelen. Er wordt dan ook een impactanalyse voorzien bij de actualisatie van de Mariene Strategie deel 3, het Programma van Maatregelen 2028.	Nee
7	9	Zorg er hierbij ook voor dat milieudoelen zo duidelijk geformuleerd zijn dat een verplichting voor onafhankelijke, wetenschappelijke toetsing van menselijke activiteiten en de impact hiervan op doelbereik mogelijk is.	De MS1 stelt drempelwaarden en milieudoelen vast die worden toegepast bij het beoordelen van vergunningplichtige activiteiten op de Noordzee. Het Rijk zet in op het steeds verder invullen van ontbrekende drempelwaarden, het SMART (Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch, Tijdgebonden) formuleren van milieudoelen, en het verbeteren en toepassen van (cumulatieve) effectenbeoordelingen. Tevens werken het Rijk en het bevoegd gezag verder aan het operationaliseren hiervan om vergunningplichtige activiteiten te kunnen toetsen.	Nee
7	10	In de huidige praktijk worden impactanalyses van activiteiten, bijvoorbeeld in beschermde zeegebieden, niet onafhankelijk en zonder wetenschappelijke onderbouwing gedaan door commerciële bedrijven die worden ingehuurd door de aanvrager van de vergunning.	Bij het toetsen van impactanalyses van activiteiten moeten de meest recente wetenschappelijke inzichten en methoden worden gebruikt. Dit is wettelijk verplicht. Het toetsen van cumulatieve effecten (cumulatie en accumulatie) is weliswaar een onderdeel van de impactanalyse, maar blijkt in de praktijk lastig uitvoerbaar, zoals de zienswijze-indiener terecht aangeeft. Qua cumulatie en accumulatie zijn er nog veel kennisleemtes. De overheid probeert met onderzoeksprogramma's zoals MONS en Wozep de kennisleemtes omtrent cumulatie zo goed mogelijk in te vullen. Daarnaast is er op initiatief van de Nederlandse overheid ook in internationaal verband aandacht voor cumulatie, zoals bijvoorbeeld in het <i>Greater North Sea Basin Initiative</i> (GNSBI).	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		De optelsom van opgestapelde (cumulatieve) negatieve effecten wordt helemaal niet of nauwelijks getoetst. Het voorzorgsprincipe wordt niet toegepast, waarbij bij twijfel of een activiteit schadelijk is voor de natuur, deze gewoon wordt toegestaan. Het ontbreekt aan een wetenschappelijk, onafhankelijke toetsing van de effecten van menselijke activiteiten op beschermde zeegebieden en al helemaal daarbuiten. Zo ook ontbreekt het Commissie MER vaak aan tijd, geld en expertise om grootschalige impact en cumulatie van impacts goed te kunnen onderzoeken en meten en te kunnen concluderen of deze impact het doelbereik van bijvoorbeeld de KRM milieudoelen in de weg staat. Er lijken ook hele hardnekkige en niet wetenschappelijk onderbouwde aannames veelvuldig in voor te komen. Zoals: gifstoffen verdunnen wel (ook wanneer het gaat het dan om persistente chemicaliën waar er al teveel van zijn); er is voldoende ruimte in andere gebieden voor het beschermde zeeleven om naar uit te wijken (ook al wordt dit dat niet aangetoond); deze sector of deze methodiek is relatief minder schadelijk is dan een andere (maar dit sluit een absoluut negatief effect helemaal niet uit). Op grote schaal worden dagelijks activiteiten toegestaan die verstorend en/of destructief zijn voor het zeeleven en die roet gooien in het behalen van de GMT.	Door enerzijds de kennis over effecten en cumulatie te verdiepen en anderzijds bij vergunningaanvragen te wijzen op het voor impactanalyses verplichte gebruik van de meest recente kennis, werkt de overheid aan het minimaliseren van de druk op het mariene ecosysteem.	

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
7	11	Heb oog en hart voor het leven dat niet vertegenwoordigd is in de milieudoelen.	De KRM heeft een ecosysteemgerichte benadering. Op zowel Europees, regionaal als nationaal niveau wordt op basis van wetenschappelijke onderbouwingen bepaald welke soorten representatief en ecologisch relevant zijn. Milieudoelen voor bepaalde soort(groep)en dragen bij aan andere onderdelen van het ecosysteem. Zo profiteert al het leven in het mariene milieu van de inzet om drukfactoren te beperken (zie bijvoorbeeld de descriptoren niet-inheemse soorten, vervuilende stoffen, eutrofiëring, zwerfafval en onderwatergeluid).	Nee
7	12	Bruinvisverstoringsdagen is een construct dat bedacht is in een technocratisch systeem dat uitgaat van uitbuiting en uitputting van de zee tot zover de wet en regelgeving dat ogenschijnlijk zou toelaten. Alles tot het randje. Er is hierin weinig rechtvaardigheid, geen ruimte voor niet-mensen om ongestoord een leven te leiden.	De bruinvisverstoringsdagen geven een kwantitatieve maat voor de verstoring ten gevolge van impulsgekluid. De bruinvisverstoringsdagen zijn bepaald aan de hand van het model iPCoD, een protocol voor het beoordelen van de potentiële effecten van verstoringen op zeezoogdierpopulaties. De bruinvis is gekozen als leidend voor alle zeezoogdieren omdat deze soort als het meest gevoelig wordt beschouwd voor onderwatergeluid. Er is vooralsnog geen drempelwaarde aan de bruinvisverstoringsdagen verbonden. In november 2022 is een Europese drempelwaarde voor impulsgekluid aangenomen. Nederland vindt deze drempelwaarde echter onvoldoende wetenschappelijk onderbouwd en niet ambitieus genoeg, en neemt hem daarom niet over. Voor de toetsing aan de goede milieutoestand is verdere ontwikkeling van een drempelwaarde dan ook noodzakelijk. Drempelwaarden van de KRM voor het OSPAR-gebied worden momenteel getest als onderdeel van het Regionale Actieplan Onderwatergeluid (2025) van OSPAR.	Nee
7	13	De politieke en beleidsprocessen rond de Noordzee zijn veel te technocratisch. Een gezonde mate van technocratie hoort bij een democratie, maar in de Noordzee-sector is het doorgeschoten. Technocratisch bestuurde overlegorganen, die technocratisch geformuleerde beleids- en beheerplannen opleveren, zoals de beheerplannen van beschermde zeegebieden Doggersbank, Friese Front en Klaverbank. De zee en het zeeleven zijn in die plannen onvoldoende en één dimensionaal vertegenwoordigd. Daarin wordt de Noordzee verkaveld en verdeeld alsof het een groot industrieterrein is en de 'natuur' een 'stakeholder'.	Een belangrijke basis voor de Mariene Strategie is het Europese Commissiebesluit 2017/848/EU. Hierin is per descriptor vastgelegd aan welke criteria een goede milieutoestand moet voldoen. De uitwerking in indicatoren en drempelwaarden is nodig om het complexe mariene ecosysteem te kunnen beoordelen. Het geheel aan beoordelingen geeft niet alleen een beeld van de toestand van specifieke soorten, maar is ook indicatief voor het gehele ecosysteem. Stakeholderbetrokkenheid is een essentieel onderdeel van de KRM en de Omgevingswet. Daarom zijn maatschappelijke partijen uit alle relevante sectoren betrokken bij de totstandkoming van de Ontwerp Mariene Strategie Deel 1: bijvoorbeeld natuurorganisaties, scheepvaart, de sectoren visserij, energie en zandwinning, de recreatievaart, kennisinstellingen en zeehavens. Op die manier zoekt het Rijk actief het debat op en maakt een politieke afweging, rekening houdend met de verschillende perspectieven die een rol spelen rond het duurzaam gebruik van de Noordzee en het bereiken van de goede milieutoestand.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Het is belangrijk een breder maatschappelijk debat te voeren waarin een rijk pallet aan stemmen weerklinken en diverse perspectieven en wereldbeelden een platform krijgen. Daarbij kunnen ook dominante impliciete wereldbeelden en waarden kritisch bevraagd worden. Die zijn namelijk het fundament onder wetten, politieke rituelen en praktijken die ons mede in een ecologische crisis hebben doen belanden.		
7	14	Hieronder alvast een aantal aangepaste tekstuele voorstellen voor concretere en ambitieuzere milieudoelen. 1.1 In 2030 is minimaal 30 procent van de oppervlakte van de Nederlandse mariene wateren effectief beschermd zeegebied en verbonden in een ecologisch coherent netwerk van beschermde zeegebieden onder het regime van Natura 2000 en/of de KRM. Indicator: (naast areaal) Beschermde zeegebied beheerplan inclusief pakket aan maatregelen zijn onafhankelijk, wetenschappelijk getoetst als zijnde effectieve beschermende maatregelen voor behalen doelen. Aanwijzen gebieden onder HR (N2000) en/of de KRM, uitvoering gebiedsafspraken NZA en aanvullende maatregelen die nodig zijn. Wij wijzen op Ruimte voor de Doggersbank: naar een biodiversere democratie (link) met hierin o.a. een reflectie op de tekortkomingen van het Noordzee Akkoord. Dit akkoord is niet in lijn met internationale afspraken, beleid en regelgeving ter bescherming en herstel van de Noordzee.	De voorgestelde wijziging die gaat over de verbinding van beschermde gebieden en ecologische coherentie is op vergelijkbare wijze geformuleerd in milieudoel 4.2: 'Toewerken naar een samenhangend en representatief netwerk van beschermde gebieden en gebieden aangewezen als OECM ten einde de veerkracht van het voedselweb te herstellen en borgen, wat verbetering inhoudt ten opzichte van de afgelopen beleidsperiode. Nederland zet zich in OSPAR-verband in voor het Ecoherence-project dat werkt aan een model om te bepalen of het OSPAR-netwerk van beschermde gebieden ecocoherent is.' De implementatie die bij de milieudoelen is benoemd is niet bedoeld als uitputtend, maar om een zo goed mogelijk beeld te geven van de wijze waarop het Rijk de milieudoelen beoogt te realiseren. In aanloop naar het KRM-Programma van Maatregelen (2028) zullen aanvullende maatregelen overwogen worden.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Voort staan in het document een aantal andere tekortkomingen beschreven, waardoor “gebiedsafspraken in het NZA” problematisch zijn. Vandaar ons voorstel voor ‘aanvullende maatregelen’.		
7	15	1.2 Realiseren van instandhoudingsdoelstellingen voor habitattypen en soorten in de mariene Natura 2000-gebieden en de daarbij behorende effectieve maatregelen. Er staat: “Implementatie op basis van de van regels over Natura 2000-gebieden in Omgevingswet”. Dit is problematisch vanwege artikel 11.16 Bal, waarin visserij onder het gemeenschappelijk visserijbeleid wordt uitgezonderd van het verbod en de vergunningplicht van artikel 5.1 Ow, hetgeen o.i. in strijd is met artikel 6, derde lid, van de Habitatrictlijn en artikel 11 Basisverordening en ook met KRM en het behalen van de GMT. Eventueel Aanvullende maatregelen op basis van de evaluatie van de beheerplannen en of soortenbeschermingsplannen en Natuurherstel Verordening. Doorvertaling naar en toepassing van Noordzee generieke maatregelen in beschermde zeegebieden. Dit laatste slaat op het huidige beleid dat veelal luidt: “we nemen geen gebiedsgerichte maatregelen voor [vul in.... kan van alles zijn, bijv tegengaan lozingen kwik], want dat moet generiek op Noordzeeschaal gebeuren. Inderdaad: én dus ook in beschermde zeegebieden!	De Europese Unie is exclusief bevoegd om besluiten te nemen over de instandhouding van de biologische rijkdommen van de zee in het kader van het Gemeenschappelijk Visserijbeleid (artikel 3, eerste lid, onder d, Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie). De Europese Commissie voert deze exclusieve bevoegdheid uit. Artikel 11 van EU-verordening 1380/2013 bepaalt dat in het geval visserijmaatregelen moeten worden genomen voor de instandhouding van mariene habitattypen en soorten in een zeegebied (Kaderrichtlijn Mariene Strategie, Vogelrichtlijn, Habitatrictlijn), een lidstaat gemachtigd is deze maatregelen te nemen als een andere lidstaat geen rechtstreeks belang heeft. Dit geldt dus ook voor Nederland, maar het is een machtiging, dus geen eigen bevoegdheid. Heeft een andere lidstaat een rechtstreeks belang dan heeft Nederland de verplichting om aan de Europese Commissie te verzoeken om een besluit te nemen (gedelegeerde handeling) (artikel 11, tweede lid). Nu EU-verordening 1380/2013 bepaalt welke procedure geldt, is een vergunningplicht onder de Omgevingswet slechts in twee gevallen denkbaar, namelijk in een geval waarvoor Nederland een visserijmaatregel kan nemen als geen belangen van andere lidstaten worden geraakt of in het geval de Europese Commissie als visserijmaatregel tot een vergunningplicht zou besluiten. Beide gevallen doen zich niet voor. Regionale afstemming is een cruciaal onderdeel van de mariene strategie, omdat de toestand van het mariene milieu losstaat van de landsgrenzen. Dit geldt in belangrijke mate voor het tegengaan van vervuiling. De hieruit voortkomende maatregelen zijn dan inderdaad van toepassing op de mariene regio, inclusief de beschermde gebieden. Waar relevant neemt het Rijk (het initiatief voor) specifieke gebiedsgerichte maatregelen zoals verschillende verzoeken tot visserijmaatregelen. In aanloop naar de actualisatie van het KRM-Programma van Maatregelen 2028 worden stakeholders op verschillende momenten uitgenodigd mee te denken over aanvullende maatregelen.	Ja Implementatiekolom milieudoel 1.2, meerdere plekken: - Implementatie op basis van regels over Natura 2000-gebieden in de Omgevingswet. - Internationale maatregelen: alle in de MS1 genoemde (bestaande of voorgenomen) maatregelen dragen bij. - <u>Implementatie van de Natuurherstelverordening door uitvoering Natuurplan</u> - Eventueel aanvullende maatregelen op basis van de evaluatie van de beheerplannen of soortenbeschermingsplannen.

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
7	16	1.3 Stoppen van landelijke verslechtering van de mariene habitattypen (HR) en soorten (HR en VR) en treffen van effectieve maatregelen daartoe. Implementatie op basis van regels over Natura2000-gebieden in de Omgevingswet. Zie opmerking hierboven over art. 11.16 Bal. Eventueel Aanvullende maatregelen nemen wanneer dit bijdraagt aan stoppen verslechtering en op basis van de evaluatie van de beheerplannen en of soortenbeschermingsplannen en Natuurherstel Verordening. Indicator toevoegen: voorkomen van schadelijke activiteiten effectief verminderd.	Zie voor de opmerking over de relatie tussen het Gemeenschappelijk Visserijbeleid en het Besluit activiteiten leefomgeving deelzienswijze het antwoord bij 7.15. Het milieudoel is gericht op de status, namelijk een betere toestand. De voorgestelde indicator is georiënteerd op het verminderen van drukfactoren, en past daar niet bij. Het treffen van effectieve maatregelen, onder andere door het voorkomen van impact door activiteiten, valt onder de in de implementatie benoemde beleidskaders zoals soortenbeschermings- en beheerplannen. Het benoemen van de Natuurherstelverordening in dit kader is een relevante aanvulling.	Ja, idem zienswijze 7.15
7	17	1.4 Fase 1: vogels 2036? Waarom is er tien jaar nodig om bijvangst te meten? Al decennia een bekend probleem. Alle soorten op uiterlijk 2030.	Waarschijnlijk is in 2030 al veel informatie over bijvangst beschikbaar, het jaartal wordt aangepast naar 2030. Zie ook deelzienswijze 5.22.	Ja, idem zienswijze 5.22: 1.4 Jaartal: Fase 1: <u>2030</u>
7	18	Voor de bruinvis is vastgesteld dat de goede milieutoestand niet is bereikt. Over de bijvangst bruinvissen: deze is in de Greater North Sea berekend op 5974 en overschrijdt daarmee de drempelwaarde van 1612 per jaar. (voetnoot) Wij verzoeken duidelijkheid over welke concrete, aanvullende maatregelen worden overwogen om de bijvangst van bruinvissen daadwerkelijk en aantoonbaar te reduceren. Indien de bijvangst van de gewone zeehond niet wordt gemonitord of getoetst, ontbreekt elke onderbouwing voor de veronderstelling dat de drempelwaarden niet worden overschreden. Dit is onaanvaardbaar en vraagt om directe aanscherping van monitoring en toetsing.	Incidentele bijvangst van bruinvissen in de Internationale Noordzee overschrijdt de regionaal vastgestelde drempelwaarde. Voor de grijze zeehond wordt de drempelwaarde voor incidentele bijvangst niet overschreden. Er is geen indicator of drempelwaarde beschikbaar voor incidentele bijvangst van de gewone zeehond, dus hierover kan de MS1 geen oordeel geven. Nederland zet zich in OSPAR-verband in voor de ontwikkeling van een indicator en drempelwaarde voor incidentele bijvangst van de gewone zeehond, zodat bij de volgende MS1 (2030) wel een beoordeling kan worden gerapporteerd. Het monitoren van de bijvangst van gewone zeehond is in Nederland onderdeel van het monitoringprogramma voor bijvangsten van beschermde soorten. Het EU-LIFE-project CIBBRiNA, een initiatief van Nederland, is een zesjarig programma dat loopt tot september 2029. Hierin werken vissers, overheden, wetenschap en NGO's uit 13 Europese landen samen aan praktisch toepasbare oplossingen voor bijvangst. Binnen CIBBRiNA wordt voor de bruinvis onder andere de toepasbaarheid onderzocht van akoestische en visuele afschrikmiddelen (respectievelijk pingers en kralen) in de staandwantvisserij. Tevens werkt het project CIBBRiNA aan verbetering van mitigatietechnieken door rond netten hydrofoons en camera's te plaatsen.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Bij implementatie ontbreekt het aan directe, effectieve maatregelen. Veel onderzoek, weinig effectieve maatregelen om bijvangst te reduceren. En shifting deadlines is ook een groot probleem in deze kolom 'implementatie'. Ook alle andere voorkomende Noordzee zeezoogdieren toevoegen aan de lijst ipv alleen grijze, gewone zeehond en bruinvis.	Voor het verminderen van de bijvangst van zeehonden wordt succes geboekt met ontsnappingspanelen in de netten van de pelagische visserij. Omdat de huidige monitoring nog beperkingen kent, is ook het verbeteren van de datacollectie onderdeel van het programma. CIBBRiNA heeft ook tot doel om werkbare oplossingen in de 13 landen op beleidsniveau te implementeren. Dit implementatieproces is erop gericht om maatregelen die werken zo snel mogelijk binnen de sector in praktijk te brengen. Daarvoor hoeft het programma niet eerst te zijn afgerond. Voor de lange termijn zullen de juiste instrumenten worden ingezet, zoals nationale of regionale actieplannen, gezamenlijke aanbevelingen onder het GVB, gedragscodes en dergelijke. De bruinvis en twee zeehondensoorten zijn veruit de meest voorkomende zeezoogdieren in het Nederlandse deel van de Noordzee. Voor twee andere soorten (de witsnuitdolfijn en dwergvinvis) is vastgesteld dat zij met enige regelmaat op het Nederlands deel van de Noordzee voorkomen. De aanwezigheid van deze soorten is echter zo sporadisch, dat een beschermingsplan op dit moment als weinig zinvol wordt beschouwd. Deze soorten zullen wel profiteren van maatregelen die worden genomen ter bescherming van de bruinvis en van zeehonden. Andere soorten zeezoogdieren komen op dit moment alleen voor als dwaalgast.	
7	19	1.5 De Doggersbank noemen bij implementatie: dit gebied is van groot belang voor zeevogels doordat het rijk is aan prooidieren waar zeevogels op afkomen (bijv sprat en zandspiering): zoals zeekoet, alk, jan-van-gent, noordse stormvogel, zilvermeeuw, kleine mantelmeeuw, grote mantelmeeuw, noordse stern, stormmeeuw, drielienmeeuw, grote jager, kleine jager, pijlstormvogels, geelsnavelduiker, papegaaiduiker.	Bij de implementatie van dit milieudoel zijn de vier al aangewezen vogelrichtlijngebieden benoemd. Daarnaast is als onderdeel van de implementatie aangegeven dat 'processen voor onderzoek en aanwijzing aanvullende gebieden lopen'. In de factsheet over zeevogels (p. 106) is uitgewerkt welke gebieden hieronder vallen; daarbij wordt ook de Doggersbank genoemd.	Nee
7	20	1.7 Fase 1: per direct waarborgen en herstellen voldoende voedselbeschikbaarheid. Tegelijkertijd aanvullend onderzoek doen waar nodig. We weten al dat er voor veel zeevogels onvoldoende voedsel is. En ook aanvullen milieudoel: maatregelen treffen tegen overbevissing prooidieren en gebiedsbescherming ten bate van prooidieren zoals sprat en zandspiering (bijvoorbeeld	Of voedselbeschikbaarheid beperkend is voor zeevogels, is vooralsnog onvoldoende duidelijk. Daarom behelst fase één het creëren van inzicht in de vraag of voedselbeschikbaarheid een beperkende factor is. Als uit de MONS-onderzoeken of andere onderzoeken blijkt dat hier een knelpunt is, kan het Rijk effectieve, ecologisch onderbouwde maatregelen overwegen.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
		Doggersbank bescherming zandspiering of Ammodytes spp.). Implementatie: in beschermde zeegebieden en generiek effectieve maatregelen treffen ter bescherming voedsel van zeevogels.		
7	21	1.8 Maximaal beperken van effecten op Noordzee ecosystemen door nieuwe windparken op zee. Hierin ook kritisch kijken naar locatiekeuze (wij verwijzen ook naar onze zienswijze op de Partiele herziening Noordzee Programme 2022-2028)	Bij locatiekeuzes voor aanwijzing van windenergiegebieden worden mogelijke ecologische effecten integraal meegewogen. In 2025 is het ontwerpbesluit voor de Partiële Herziening van het Programma Noordzee 2022-2027 gepubliceerd voor publieke consultatie. In het bijbehorende en tevens gepubliceerde planMER is beschreven hoe locatiekeuzes tot stand zijn gekomen voor de aanwijzing van windenergiegebieden Doordewind en gebied 6/7. Ook is beschreven hoe gedurende het proces natuurwaarden onderdeel zijn geweest van de integrale afwegingen. In de Reactienota behorende bij het proces van terinzagelegging wordt nader ingegaan op overwegingen die zijn gemaakt in het kader van de Partiële Herziening. Voorts onderzoekt ook het Wind op zee ecologisch programma (Wozep) de ecologische effecten van windparken op zee en bestudeert daarnaast de mogelijke mitigerende maatregelen om de impact zo beperkt mogelijk te houden.	Nee
7	22	1.10 te vaag: wat is een integrale aanpak? Graag andere zeezoogdieren en soortenbeschermingsplannen hiervoor toevoegen in implementatie kolom.	Met een integrale aanpak wordt bedoeld dat de aanpak gericht is op het beschermen van de soort met maatregelen gericht op alle relevante gebruiksfuncties en drukfactoren. Voor hoog mobiele soorten zoals zeezoogdieren, die aan diverse drukfactoren blootstaan, is een dergelijke aanpak zinvoller en effectiever dan het treffen van maatregelen in een specifiek gebied of voor vermindering van een specifieke drukfactor. Een integrale aanpak wordt uitgewerkt in soortbeschermingsplannen, in dit geval het Bruinvisbeschermingsplan en het trilaterale Seal Management Plan. De bruinvis en twee zeehondensoorten zijn veruit de meest voorkomende zeezoogdieren in het Nederlandse deel van de Noordzee. Voor twee andere soorten (de witsnuitdolfijn en dwergvinvis) is vastgesteld dat zij met enige regelmaat op het Nederlands deel van de Noordzee voorkomen. Voor deze soorten wordt dan ook een beoordeling gedaan in de rapportage voor de Habitatrichtlijn (2025). De aanwezigheid van deze soorten is echter dusdanig sporadisch, dat een beschermingsplan op dit moment als weinig zinvol wordt beschouwd. Deze soorten zullen wel profiteren van maatregelen die worden genomen ter bescherming van de bruinvis en zeehonden. Andere soorten zeezoogdieren komen op dit moment alleen voor als dwaalgast.	Nee

Reg nr.	Sub nr.	Deelzienswijze	Antwoord/standpunt	Aanpassing tekst
7	23	6.1 In 2030 is 30 procent van de gehele zeebodem in het Nederlandse deel van de Noordzee gevrijwaard van alle beheersbare menselijke activiteiten die effecten hebben op de zeebodem.	Met milieudoel 6.1 sluit het Rijk aan op de aanbeveling van TG-Seabed uit de art 8 guidance van de Europese Commissie. Deze gaat uit van 10 procent. Wel zal Nederland conform milieudoel 1.1 in 2030 minimaal 30 procent van de oppervlakte van de Nederlandse mariene wateren als beschermd gebied onder het regime van Natura 2000 en/of de KRM brengen.	Nee
7	24	6.2 In 2030 is 30 procent van de Nederlandse Noordzee binnen ecologische waardevolle gebieden volledig gevrijwaard van bodembereuring door visserij (waarvan 10 procent van de Nederlandse Noordzee voor alle vormen van visserij).	Het percentage van 15 procent in milieudoel 6.2 komt overeen met afspraak 4.38 in het NZA. Hier is een realistische tijdspanne aan gekoppeld. Langjarige monitoring zal inzicht bieden in de effecten van dit doel op de kwaliteit van de verschillende habitattypen (zie ook deelzienswijze 4.3). Aan de hand van deze uitkomsten kunnen na 2030 al dan niet aanvullende maatregelen worden overwogen.	Nee
7	25	25 6.6 Grootschalige rewilding waaronder terugkeer en herstel van biogene en geogene riffen waaronder platte-oesterbanken, paardenmosselriffen, koraalriffen en stenen riffen in beschermde zeegebieden en andere plekken zoals windparken.	Het milieudoel is kwalitatief omschreven omdat de omvang van rifherstel per soort zal verschillen. Deze nader te bepalen omvang is onder andere afhankelijk van de analyse in het kader van de NHV. Hierin wordt de schaal van herstel van enkele biogene rifsoorten nader uitgewerkt. De biogene riffen hoeven niet te worden gespecificeerd in het milieudoel, omdat het in principe alle biogene riffen omvat die in potentie in de Nederlandse Noordzee thuishoren en kunnen herstellen. Met de in het milieudoel genoemde 'waardevolle ecologische gebieden' worden de huidige en toekomstige Natura 2000- en KRM-gebieden bedoeld, conform de omschrijving in het Noordzeeakkoord. In de MS1 is echter niet dezelfde bewoording gebruikt als in het Noordzeeakkoord. Dit is aangepast.	Ja Milieudoel 6.6, p.51 en p. 239: Terugkeer en herstel van biogene riffen waaronder platte-oesterbanken, in <u>ecologisch waardevolle</u> gebieden en in windparken.
7	26	8.9 Algeheel direct verbod en waar dat niet anders kan een uitfasering op lozingen van schadelijke stoffen. Hierbij is (financiering voor) goed geborgd en onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek nodig om de essentiële kennisvragen te beantwoorden.	Tot de diverse maatregelen om emissies van verontreinigende stoffen in zee zoveel mogelijk te beperken behoren – volgens EU- wetgeving en OSPAR-afspraken – ook de verboden op het gebruik van bepaalde stoffen bij een aantal offshore activiteiten. Voor opkomende stoffen waaronder PFAS geldt sinds 2024 een minimalisatieverplichting. Daarnaast zet Nederland in EU-verband in op een PFAS-verbod . Wat betreft de categorie Y-residuen uit MARPOL Annex II, die onder voorwaarden mogen worden geloosd, werkt Nederland in IMO-verband aan de aanscherping van lozingseisen zoals eerder is gecommuniceerd naar de Kamer. Eerder is een analyse uitgevoerd naar het verbieden van 'zeezwaaien', waarbij is geconcludeerd dat een individuele MARPOL-lidstaat geen bevoegdheid heeft om buiten de territoriale zee (12-mijlszone) strengere voorwaarden te stellen. Zie ook beantwoording 5.16.	Nee

Bijlagen

| Kennisgeving

Rijksoverheid

Reageer op de plannen over de Mariene Strategie deel 1 2024 - 2030

Van dinsdag 3 juni tot en met maandag 14 juli 2025 kan iedereen zijn mening geven over de Mariene Strategie deel 1 2024 - 2030. Lees hier hoe u dat kunt doen.

WAAR GAAT DE MARIENE STRATEGIE DEEL 1 OVER?

De Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) verplicht landen die lid zijn van de Europese Unie om hun zeeën schoner en gezonder te maken. Nederland heeft daarom voor het Nederlandse deel van de Noordzee een Mariene Strategie opgesteld.

Het doel van de Mariene Strategie is het beschermen en herstellen van het mariene milieu en om duurzaam gebruik mogelijk te maken.

Nederland moet verslag uitbrengen aan de Europese Unie over:

- De huidige toestand van het milieu in het Nederlandse deel van de Noordzee;
- De goede milieutoestand die Nederland wil behalen of behouden;
- De milieudoelen die Nederland stelt als het milieu niet in goede toestand is.

Dit is deel 1 van de Nederlandse Mariene Strategie. De hele Mariene Strategie bestaat uit 3 delen. De delen 2 en 3 bestaan uit het monitoringsprogramma en het programma van maatregelen. Delen 2 en 3 worden aangepast in 2026 en 2027. Nu kunt u reageren op de ontwerp-Mariene Strategie deel 1 2024 - 2030.

HOE KUNT U REAGEREN?

DIGITAAL
Bij voorkeur ontvangen wij uw reactie via ons formulier op:
www.platformparticipatie.nl/marienestrategie-1

MONDELING
Voor het opschrijven van uw mondelinge reactie kunt u bellen met telefoonnummer (070) = 456 96 07.

PER POST
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, directie Participatie
o.v.v. ontwerp-Mariene Strategie deel 1
Postbus 20901
2500 EX Den Haag

MEER INFORMATIE?
Op de website www.platformparticipatie.nl/marienestrategie-1 vindt u informatie over:

- Inhoud en planning van het programma
- Document van dit programma (het ontwerp-Mariene Strategie deel 1)
- De procedure die wordt gevolgd
- Wat er met uw reactie wordt gedaan
- Hoe u met ons in contact kunt komen
- Informatie over een andere relevante website

Scan de QR-code om naar de informatie op de website te gaan of bel naar 070 = 456 96 07.

HULP NODIG?
Contact met de overheid gaat steeds vaker digitaal. Soms vinden mensen dit lastig. Kunt u wel wat hulp gebruiken of kent u iemand die hulp nodig heeft? Kom langs in de bibliotheek bij u in de buurt, bij het Informatiepunt Digitale Overheid. Hier kan men u helpen bij vragen over websites van de overheid. Bijvoorbeeld voor het digitaal raadplegen van documenten behorend bij dit project of het digitaal indienen van een reactie.

Bijlagen

II Ambtshalve wijzigingen

Onderdeel	Wijziging
Alle	In de gehele Mariene Strategie deel 1 zijn kleine verbeteringen aan tekst en vormgeving toegepast. Bij tekstuele verbeteringen ging het om kleine correcties, redactionele aanpassingen, verhelderingen of actualiseringen.
Milieudoelen	Op verschillende plekken zijn indicatoren aangepast en toegevoegd, en bij milieudoel 7.2 is de zinsnede 'tot een nader te bepalen percentage oppervlakte' verwijderd.

Dit is een uitgave van

Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur

www.rijksoverheid.nl

Colofon

Redactie Communicatiebureau Water en Wind

Vormgeving Sabel Communicatie

Foto Cover Zeeanjelieren op hard substraat© Dutch Maritime Productions – Klaudi Bartelink

December 2025